

WOLNE PAŃSTWO SAKSONIA

LAND NIEUSTANNEJ TRANSFORMACJI

Kamil Frymark

WOLNE PAŃSTWO SAKSONIA

LAND NIEUSTANNEJ TRANSFORMACJI

Kamil Frymark

OSW

© Copyright by Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia

REDAKCJA MERYTORYCZNA

Wojciech Konończuk, Anna Kwiatkowska

REDAKCJA

Matylda Skibińska

WSPÓŁPRACA

Tomasz Strzelczyk, Katarzyna Kazimierska

WYKRESY

Urszula Gumińska-Kurek

MAPA

Wojciech Mańkowski

OPRACOWANIE GRAFICZNE

OSW

SKŁAD

Wojciech Mańkowski

ZDJĘCIE NA OKŁADCE

Kamil Frymark

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia
ul. Koszykowa 6a, 00-564 Warszawa
tel.: (+48) 22 525 80 00, info@osw.waw.pl

www.osw.waw.pl

ISBN 978-83-68327-10-6

Spis treści

TEZY | 5

WSTĘP | 8

I. WOLNOŚĆ I TRANSFORMACJA | 10

1. Land pokojowej rewolucji | **11**
2. Szok transformacji | **12**

II. BASTION KONSERWATYSTÓW | 16

1. Od landu CDU do matecznika AfD | **16**
2. Wybory w 2024 roku: wzrost pozycji AfD i BSW | **21**
3. Scenariusze powyborcze | **25**

III. GOSPODARCZY MOTOR WSCHODNICH NIEMIEC | 27

1. Koniec epoki czarnego złota | **28**
2. Transformacja jako szansa | **31**
3. Saksońska Dolina Krzemowa | **33**
4. Turystyka | **34**

IV. DEMOGRAFIA W CIENIU TRANSFORMACJI | 37

1. Depopulacja | **37**
2. Struktura wiekowa i jej dynamika | **38**
3. Młodzi obcokrajowcy | **41**
4. Perspektywy demograficzne | **44**

V. POLITYKA ZAGRANICZNA | 47

1. Polska | **47**
2. Czechy | **51**
3. Unia Europejska | **52**
4. Rosja | **54**
5. Wpływ na politykę federalną | **57**

VI. WYZWANIA ROZWOJOWE | 58

1. Deficyt pracowników | **58**
2. Utrzymać sukces edukacyjny | **60**

VII. PERSPEKTYWY | 64

TEZY

- Zamieszкана przez cztery miliony ludzi Saksonia to najludniejszy i najbardziej rozwinięty gospodarczo land na wschodzie Niemiec. Na tle innych krajów związkowych RFN wyróżnia ją silne poczucie odrębności i tożsamości regionalnej. Bierze się ono z nieprzerwanej (poza epizodem NRD) kilkusetletniej tradycji jednolitej państwowości, ukształtowanej w czasach, gdy Saksonia – elektorat, następnie królestwo, a potem land (w latach 1918–1933) – była jednym z najsilniejszych państw niemieckich. Lokalna tożsamość formowała się w opozycji przede wszystkim do Prus, których Saksończycy przez długi czas postrzegali jako biednych sąsiadów z północy. Dlatego też w wielu obszarach nadal da się zauważyć nieufność do decyzji płynących z Berlina. Kolejny wyróżnik Saksonii to poczucie sprawstwa jej mieszkańców – unikatowe na tle landów wschodnich. Wywodzi się ono z zainicjowanych tam demonstracji przeciwko władzy partii komunistycznej (Socjalistyczna Partia Jedności Niemiec, SED), a tym samym z rozpoczęcia pokojowej rewolucji. W optyce Saksończyków burzenie muru berlińskiego zaczęło się w Plauen i Lipsku na wielotysięcznych protestach tamtejszej społeczności.
- Od 1990 r. Wolnym Państwem Saksonia rządzi CDU. Początkowo partię tę utożsamiano z procesem zjednoczenia, następnie wybierano ją ze względu na jej konserwatyzm i stosunkowo dobrą sytuację gospodarczą landu. Twórcą regionalnej chadecji był pochodzący z zachodnich Niemiec Kurt Biedenkopf – pierwszy premier landu, który sprawował ten urząd od upadku NRD do 2002 r. Odchodzenie CDU od wartości konserwatywnych (rezultat „ery Merkel” w polityce federalnej) przyniosło jednak pokłosie w postaci utraty dotychczasowych wyborców. Lukę w ofercie programowej wypełniła skrajnie prawicowa i antyimigracyjna AfD, której popularność w Saksonii jest od początku istnienia tego ugrupowania jedną z najwyższych w RFN. W byłej NRD – inaczej niż w zachodnich landach – AfD to partia masowa, ciesząca się poparciem we wszystkich grupach społecznych, zawodowych i wiekowych.
- Wybory do parlamentu Saksonii we wrześniu 2024 r. miały znaczenie ponadregionalne. Pojawienie się w RFN nowej popularnej partii protestu – BSW, która uzyskała bardzo dobre wyniki we wschodnich krajach związkowych – dało AfD szansę na współpracę. Zarazem zawiązanie koalicji z BSW może się okazać jedynym sposobem na zachowanie władzy przez CDU – zarówno w Saksonii, jak i pozostałych krajach związkowych byłej NRD

(w przypadku Brandenburgii – przez SPD). Wśród chadeków trwa debata, czy możliwa jest współpraca z następczynią postkomunistycznej Lewicy (Die Linke). Takiej decyzji można się spodziewać w razie braku alternatywy.

- Saksonia od 1989 r. to obszar nieustannej transformacji gospodarczo-społecznej. Najnowszą jej odsłonę stanowiły rezygnacja z energetyki węglowej oraz zamiar zaprzestania wydobywania węgla do 2038 r. Przez dekady górnictwo było podstawowym sektorem gospodarki i istotnym elementem tożsamości regionu, gwarantowało też dobrze płatne miejsca pracy. Kołem zamachowym zmian ma być wykorzystanie potencjału wodoru – od wytwarzania po zastosowanie w przemyśle i transporcie. Druga składowa nowoczesnej gospodarki to produkcja półprzewodników. Okolice Drezna (Saksońska Dolina Krzemowa, Silicon Saxony), zatrudniające ok. 100 tys. osób, aspirują do miana europejskiego zagłębia chipowego. Rozkwit obu branż umożliwiają warunki inwestycyjne w landzie oraz subwencje państwowe dla strategicznie ważnych przedsiębiorstw.
- Choć od zjednoczenia upłynęło niemal 35 lat, to wciąż widać znaczące różnice w rozwoju gospodarczym, społecznym i politycznym Saksonii – i innych części byłej NRD – oraz na zachodzie. Inne czynniki wpływają choćby na zachowania wyborcze, co stanowi rezultat szoku transformacji z lat 90., który pozostawił w świadomości wielu Saksończyków głęboką traumę. Masowe bezrobocie oraz wyprzedaż państwowego majątku lub jego likwidacja wzmacniały strukturalne przewagi zachodnich Niemiec. Wśród obywateli ze wschodu owa szokowa terapia spowodowała trwałe poczucie braku stabilności i bezpieczeństwa socjalnego. Praktyczną konsekwencją wymienionych lęków i obawy przed skutkami kolejnych gwałtownych zmian (związanych z kryzysem migracyjnym, wojną na Ukrainie czy rezygnacją z wydobywania węgla) jest przykładowo mniejsza niż na zachodzie gotowość do pomocy Kijowowi.
- Land zмага się z depopulacją. Problem ten dotyczy wszystkich regionów Niemiec, jednak wschód – w związku z emigracją ludności do zachodnich krajów związkowych po 1989 r. oraz mniejszym niż tam odsetkiem imigrantów – odczuwa go najsilniej. Średniookresowe prognozy wskazują, że w skrajnym wariantcie liczba mieszkańców Saksonii skurczy się do 2040 r. względem 2021 r. o blisko 8%, do 3,7 mln. Zarazem gwałtownie wzrasta udział seniorów w społeczeństwie. Do 2040 r. odsetek osób powyżej 65. roku życia podwoi się w porównaniu z 1990 r. i wyniesie 30%. Władze starają się przeciwdziałać tym trendom – tworzą zachęty do pozostania

w landzie, promują imigrację z innych regionów oraz wykazują coraz większą otwartość na napływ gastarbeiterów. Brak rąk do pracy to największa bolączka Saksonii. Za sukces należy uznać dodatnie saldo migracji odnotowane w 2022 r., do którego przyczyniła się głównie atrakcyjność Drezna i Lipska – liczebność mieszkańców obu miast w najbliższych latach zwiększy się o kilka procent.

- Do najważniejszych wyzwań rozwojowych landu należy utrzymanie najwyższego w Niemczech poziomu edukacji. Saksonia od czasu zjednoczenia prowadzi w rankingach PISA (niekiedy wymienia się na ich czele z Bawarią). Szkoły stanowią priorytet kolejnych rządów kraju związkowego (resort szkolnictwa zawsze powierzano chadekom). Kluczem do sukcesu jest stabilność systemu nauczania, w tym rzadkie zmiany podstawy programowej i konsensus polityczny wokół kierunku rozwoju. Saksonia w większym stopniu niż inne landy przywiązuje wagę do wyników w nauce i stawiania uczniom wysokich wymagań. Utrzymanie obranego modelu edukacji wymaga m.in. przezwyciężenia niedoboru nauczycieli, z którym zmagają się większość niemieckich szkół.
- Działania międzynarodowe landu skupiają się zwłaszcza na wymiarze regionalnym. Najważniejszymi partnerami są sąsiedzi – Polska i Czechy. Intensywność kontaktów politycznych, społecznych i turystycznych (Polacy stanowią największą cudzoziemską grupę odwiedzającą Saksonię) przekłada się na współpracę gospodarczą. W 2023 r. obroty handlowe Saksonii z RP wyniosły 5,8 mld euro, a z Czechami – 6,7 mld euro. Łącznie przewyższają one jej wymianę choćby z Chinami (10,8 mld euro). W wielu obszarach (np. w kwestii ochrony granic, koordynacji służb ratowniczych czy współpracy uczelni) relacje mają bardzo praktyczny wymiar. Do napięć może prowadzić zaostrzająca się konkurencja o pracowników w obszarze przygranicznym. Już obecnie do pracy w Saksonii dojeżdża codziennie ok. 14 tys. osób z Polski. Istotne miejsce w polityce zagranicznej landu tradycyjnie zajmowała Rosja, nadal postrzegana tam jako potencjalny przyszłościowy partner. Utrzymywanie z Kremlm zażyłych stosunków do 2022 r. – m.in. regularne wizyty kolejnych premierów kraju związkowego w Moskwie – wpłynęło negatywnie na jego gotowość do pomocy Ukrainie.

WSTĘP

Saksonia to land wyjątkowy – cieszy się najprężniejszą gospodarką i największą liczbą ludności spośród krajów związkowych byłej NRD, lecz jej fenomen polega przede wszystkim na kilkusetletniej tradycji państwowości i niezależności, wykuwanej w opozycji do Prus. Saksończycy mają też wyjątkowe na tle pozostałych mieszkańców wschodnich Niemiec poczucie sprawczości związane z udziałem w walce o wolność w 1989 r., kiedy to w tamtejszych miastach inicjowano demonstracje uliczne, które stały się zalążkami pokojowej rewolucji.

Wolne Państwo Saksonia (*Freistaat Sachsen*; słowo *Freistaat* mają w nazwach również Bawaria i Turyngia, jednak nie wpływa ono na zakres kompetencji tych landów) przechodzi obecnie głęboką transformację – kolejną w ciągu ostatnich czterech dekad i symptomatyczną dla całego obszaru byłej NRD. Niektóre wprowadzane w jej ramach rozwiązania, takie jak zakończenie wydobywania węgla czy przeciwdziałanie depopulacji, wydają się istotne także z punktu widzenia Polski.

Wybory do landtagu w Saksonii w 2024 r. należały do najważniejszych od czasu zjednoczenia Niemiec. Mimo trzydziestopięcioletniej dominacji Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (CDU) i nieprzerwanych rządów chadeków zaostrzyła się ich rywalizacja z Alternatywą dla Niemiec (AfD). Partia ta pozostanie dla nich długoterminowym wyzwaniem – przegrała wybory tylko nieznacznie, a stworzenie przez CDU koalicyjnej większości bez nowego gracza na scenie politycznej – Związku Sahry Wagenknecht na rzecz Rozsądku i Sprawiedliwości (BSW) – okazało się niemożliwe.

Celem tego raportu jest przedstawienie – zwłaszcza na tle reszty byłej NRD – zmian zachodzących w największym wschodnioniemieckim landzie od momentu wywalczenia niepodległości w 1989 r. W tekście uwypuklono wyzwania polityczne, gospodarcze i społeczne charakterystyczne dla wszystkich wschodnich krajów związkowych – w Saksonii, ze względu na jej wielkość oraz specyficzne doświadczenia, widać je szczególnie wyraźnie.

W pierwszym rozdziale ukazano skutki zjednoczenia Niemiec. Uwagę zwrócono zwłaszcza na znaczenie Saksonii jako kolebki pokojowej rewolucji oraz na miejsce tego procesu w tożsamości mieszkańców regionu. Drugą część poświęcono rywalizacji CDU z AfD o konserwatywnego wyborcę. Nakreślono w niej także zmiany, jakie zaszły w polityce landu po 1989 r. Trzeci rozdział obrazuje transformację gospodarczą omawianego kraju związkowego, w tym

proces rezygnacji z energetyki węglowej na rzecz rozwijania nowoczesnych technologii. Następnie analizie poddano jego problemy demograficzne, w tym kurczenie się liczby ludności i wyzwania związane ze starzeniem się populacji. W rozdziale piątym przedstawiono najważniejszych partnerów landu w polityce zagranicznej, w tym stosunki z Czechami, Rosją i Polską.

Sąsiadująca z Polską Saksonia jest kluczowym partnerem ekonomicznym nadgranicznych województw RP. Wspólna historia – polska obecność w tym regionie oraz zasiadanie Augusta II Mocnego i Augusta III Sasa na tronie Rzeczypospolitej – wzmacnia fundamenty tej kooperacji. W wielu przypadkach stosowane w landzie rozwiązania mogą służyć Polsce jako przykład, choć czasami ma miejsce też konkurencja – zwłaszcza gdy chodzi o poszukiwanie pracowników.

Opracowanie oparto na monitoringu uwarunkowań społecznych, politycznych i ekonomicznych w Saksonii, w tym na analizie dokumentów rządu krajowego i landowego urzędu statystycznego. Wykorzystano również doświadczenia z licznych wyjazdów studyjnych oraz wywiady z reprezentantami saksońskich instytucji rządowych i organizacji branżowych.

I. WOLNOŚĆ I TRANSFORMACJA

Wyjątkowość Saksonii tworzą niemal nieprzerwana kilkusetletnia odrębna państwowość oraz regionalna tożsamość i kultywowane tradycje – fenomen wykraczający poza NRD. Saksończyków wśród byłych jej mieszkańców wyróżnia też przekonanie o wywalczeniu wolności po 1989 r. i zainicjowaniu pokojowej rewolucji prowadzącej do upadku muru berlińskiego. Oba te czynniki wzmacniają ich poczucie własnej wartości – postrzegają oni siebie jako obywatele jednego z czterech najważniejszych regionów w Niemczech – obok Bawarii, do której porównują się najchętniej¹, Badenii-Wirtembergii oraz Prus (aktualnie utożsamianych z Berlinem), ich największego rywala.

W pamięci lokalnej żywe są obrazy wojen przeciwko Hohenzollernom (ostatnia miała miejsce w 1866 r., Saksonia walczyła u boku Austrii). Nawet zjednoczenie Niemiec w 1871 r. traktowano jako zwiększenie własnej siły, a nie podporządkowanie się Prusom². Pozwalała na to duża autonomia w nowym państwie niemieckim, którą udało się zachować do 1918 r., kiedy to doszło do abdykacji króla i utworzenia landu w ramach Republiki Weimarskiej.

Od zakończenia okresu Królestwa Saksonii Saksonia istnieje jako Wolne Państwo (*Freistaat*). W Republice Weimarskiej utrzymała swoją strukturę administracyjną do 1933 r. W trakcie rządów Adolfa Hitlera przemianowano ją – podobnie jak inne landy – na okręg administracyjny III Rzeszy, zarządzany przez centralnie nominowanego gubernatora, a po II wojnie światowej znalazła się w radzieckiej strefie okupacyjnej. Po rozwiązaniu krajów związkowych na terytorium NRD w 1952 r. została podzielona na trzy okręgi: Lipsk, Drezno i Chemnitz (w latach 1953–1990 Karl-Marx-Stadt)³. Ponownie połączono je 3 października 1990 r. Nazwę „Wolne Państwo Saksonia” przywrócono na sesji

¹ K. Frymark, *Wolny kraj Bawaria. Koniec udzielnego księstwa CSU?*, OSW, Warszawa 2019, osw.waw.pl.

² Rywalizacja saksońsko-pruska znalazła odzwierciedlenie w popkulturze, m.in. w sześcioczęściowym serialu „Sachsens Glanz und Preußens Gloria” (pol. „Blask Saksonii i chwała Prus”) z połowy lat 80. Jego scenariusz oparto na powieściach Józefa Ignacego Kraszewskiego tworzących tzw. trylogię saską (*Hrabina Cosel*, *Brühl*, *Z siedmioletniej wojny*). Opowiada o wydarzeniach rozgrywających się w Saksonii lat 1697–1763 – od wstąpienia na tron polski Augusta II Mocnego do śmierci Augusta III Sasa – oraz o budowaniu potęgi Królestwa Prus.

³ Po II wojnie światowej gospodarkę Saksonii dostosowano do wzorów radzieckich. Duże gospodarstwa rolne zostały wywłaszczone bez odszkodowania, a w ich miejsce utworzono rolnicze spółdzielnie produkcyjne (LPG – odpowiednik polskich PGR-ów). Dążono do centralizacji gospodarki. Wiele firm zlikwidowano, a niektóre – np. Auto Union AG – przeniosły się na zachód. Małe prywatne zakłady przemysłowe i rzemieślnicze zostały zastąpione przedsiębiorstwami państwowymi, co zmieniło strukturę własności i negatywnie wpłynęło na środowisko. Rozbudowano kopalnie odkrywkowe i przenoszono wsie. W Dreźnie rozwinięto nowe gałęzie przemysłu, np. mikroelektronikę.

założycielskiej parlamentu w październiku 1990 r., a w czerwcu 1992 r. wprowadzono do saksońskiej konstytucji (czwartej w historii landu).

Świadomość odrębności regionu zachowała się również za czasów NRD. Pomimo rozbicia landu na trzy obszary tamtejsze tradycje nadal istniały i były pielęgnowane przez mieszkańców. Najsilniej doszły do głosu w tzw. renesansie saksońskim, polegającym na uwypuklaniu lokalnej tożsamości i saksońskiej historii w przestrzeni publicznej. W efekcie w trakcie pokojowej rewolucji jesienią 1989 r. na manifestacjach pojawiły się saksońskie flagi jako wyraz dążenia do wolności i powrotu do granic sprzed 1952 r.

1. Land pokojowej rewolucji

Mur berliński upadł 9 listopada 1989 r., ale pokojowa rewolucja rozpoczęła się już w październiku, przede wszystkim na ulicach saksońskich miast. W Plauen 7 października demonstrowało ok. 15 tys. osób, a zgromadzenia nie rozbiły siły bezpieczeństwa. W Lipsku dwa dni później zebrało się ok. 70 tys. ludzi. Za jedno z głównych haseł protestujący obrali zawołanie „Wir sind das Volk!” („To my jesteśmy narodem!”), które stało się sloganem pokojowej rewolucji w Niemczech. Po tym wiecu do masowych manifestacji dochodziło regularnie, m.in. w Dreźnie, Halle, Karl-Marx-Stadt, Rostocku i Schwerinie. Władze zdecydowały się nie interweniować, a 18 października ogłoszono rezygnację przewodniczącego SED Ericha Honeckera.

Najważniejsze wydarzenia obecne w pamięci ludności i nadal funkcjonujące jako symbole polityczne to demonstracje poniedziałkowe (zob. ramka poniżej). W Plauen odbywały się one co tydzień aż do pierwszych wolnych wyborów 18 marca 1990 r. Aby upamiętnić te zgromadzenia, 7 października ogłoszono lokalnym dniem pamięci, a w mieście odsłonięto pomnik je wspominający.

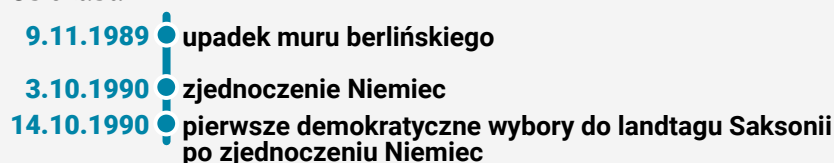
Demonstracje poniedziałkowe (*Montagsdemonstrationen*)

W Lipsku sporadyczne wystąpienia towarzyszyły modlitwom o pokój od 1988 r. Sama idea nabożeństw w tej intencji sięgała 1982 r. Pierwsza demonstracja poniedziałkowa miała miejsce 4 września 1989 r., a zainicjowały ją Katrin Hattenhauer i Gesine Oltmanns. Opozycjonistki rozdały kilka transparentów osobom chcącym wyjść na ulice po modlitwie i same rozwinęły plakaty. Najczęściej pojawiały się hasła: „Za otwarty kraj z wolnymi ludźmi”, „Wolność!”, „Chcemy wyjechać!” i „Stasi precz!”.

Terminu, kiedy modlono się o pokój w Nikolaikirche i trzech innych kościołach w mieście – poniedziałków o godz. 17 – nie wybrano przypadkowo. Umożliwiał on uczestnictwo w nabożeństwach i manifestacjach bez konieczności odrywania się od pracy i pokrywał się z obowiązkowymi poniedziałkowymi spotkaniami dla członków SED w zakładowych organizacjach partyjnych. Ponadto dzięki stosunkowo wczesnej godzinie zachodnioniemieckie stacje telewizyjne mogły transmitować początek wieców w głównych programach informacyjnych, a nagrania te regularnie przemycano do RFN⁴.

Bezpieka czasami stosowała przemoc wobec demonstrantów w Lipsku – zwłaszcza na początku października 1989 r., przy okazji obchodów 40. rocznicy założenia NRD.

Oś czasu

2. Szok transformacji

Wraz ze zmianami politycznymi i otwarciem możliwości swobodnego przemieszczania się na zachód Niemcy na wschodzie doświadczyli szoku transformacji gospodarczej – nagłego przekształcenia centralnego planowania w kapitalizm. Tradycyjnie silny saksoński przemysł, do 1989 r. zatrudniający 1,2 mln osób, do początku XXI wieku skurczył się do zaledwie 215 tys. pracowników, a land stał się słabiej uprzemysłowiony niż typowo rolniczy Szlezwik-Holsztyn na zachodzie. Restrukturyzacja gospodarki przyczyniła się do upadku niewydajnych zakładów z czasów NRD, co doprowadziło do masowych zwolnień i bezrobocia przekraczającego 20% (zob. wykres 1). Wśród najbardziej dotkniętych tym problemem branż znalazło się włókiennictwo – w początkowym okresie przemian pracę straciło 92% zatrudnionych w tym sektorze⁵.

⁴ Zob. Ch. Wunnicke, *Kleine Geschichte der Demokratie in Sachsen*, Bonn 2021.

⁵ K. Hermann, *Sachsen seit der Friedlichen Revolution: Tradition, Wandel, Perspektiven*, Dresden/Beucha, Markkleeberg 2010, s. 176.

W latach 90. Saksonia notowała najniższy poziom inwestycji na mieszkańca spośród wszystkich nowych krajów związkowych, co utrudniało odbudowę przemysłową regionu. Pojawiające się pojedyncze przedsięwzięcia koncentrowały się na mocnych również wcześniej gałęziach, takich jak budowa maszyn i urządzeń czy motoryzacja. Na kluczową wyrosła właśnie branża samochodowa – land po zjednoczeniu przyciągnął m.in. Volkswagena (fabryki w Zwickau i Dreźnie), BMW i Porsche (zakłady w Lipsku).

Poprawę warunków inwestowania miał przynieść federalny program Aufbau Ost⁶, do którego celów należały: modernizacja infrastruktury, podniesienie standardu życia oraz wsparcie przemian gospodarczych. Termin ten zazwyczaj opisuje długi proces odbudowy i rozwoju wschodnich landów po 1990 r. W węższym znaczeniu odnosi się zaś do programu Gemeinschaftswerk Aufschwung Ost, uchwalonego 8 marca 1991 r. i ukierunkowanego na złagodzenie skutków rozpadu socjalistycznej gospodarki w NRD. Krótkoterminowo uruchomiono też program inwestycji i rozwoju infrastruktury z budżetem 24 mld marek na lata 1991–1992. W jego ramach wspierano projekty zarówno prywatne, jak i samorządowe w obszarach infrastruktury transportowej, ochrony środowiska, budownictwa mieszkaniowego i urbanizacji. Saksonia zainwestowała m.in. w rozbudowę sektorów motoryzacyjnego i energetyki odnawialnej, co wspomogło rozwój regionu. Aby sfinansować program, wprowadzono *Solidaritätszuschlag* – dodatek solidarnościowy⁷. Kontynuację Aufbau Ost stanowiły inicjatywy pokroju Fonds Deutsche Einheit (Fundusz Jedności Niemiec) oraz Solidarpakt I i II (pakty solidarnościowe).

W odczuciu większości Saksończyków (i szerzej: Niemców ze wschodu) negatywnym symbolem rewolucyjnych zmian systemu po 1989 r. stał się Urząd Powierniczy (Treuhandanstalt) – założona w późnej fazie NRD instytucja prawa publicznego. Powołano ją do prywatyzowania przedsiębiorstw państwowych oraz „zapewnienia ich wydajności i konkurencyjności” lub – jeśli nie było to możliwe – ich likwidowania. Na denacjonalizacji zyskiwali najczęściej mieszkańcy zachodnich landów, którzy wykupywali najrentowniejsze firmy lub

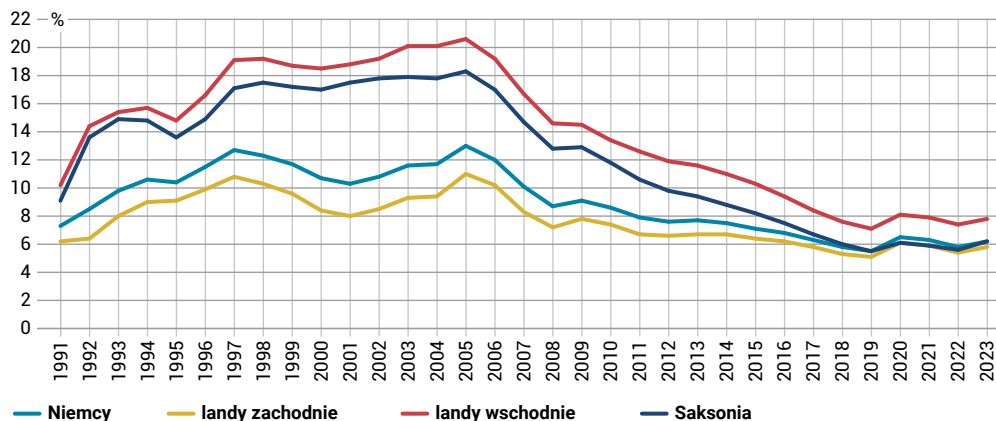
⁶ Zdaniem części krytyków nazwa „Aufbau Ost” nawiązuje do języka III Rzeszy. To samo określenie wybrał bowiem Urząd Planowania Komisarza Rzeszy ds. Umacniania Niemieckiego Poczucia Narodowego podczas II wojny światowej dla rasistowskich planów germanizacji Europy Wschodniej. Zdaniem Dirka Oschmanna w przejściu terminu z języka nazistów skupiają się „cyniczne zachodni-niemieckie spojrzenia na wschód i jego maksymalne terminologiczne zdeklasowanie”. Zob. D. Hoffmann, *NS-Aufbau Ost?*, Frankfurter Allgemeine, 21.06.2023, faz.de.

⁷ Dodatek solidarnościowy wprowadzono w 1991 r. na rok w celu pokrycia dodatkowych obciążeń związanych z wojną w Zatoce Perskiej, a także wsparcia krajów Europy Środkowej, Europy Wschodniej i Europy Południowej oraz nowych krajów związkowych RFN. Od 1995 r. z dodatku do podatku finansowano zjednoczenie Niemiec.

zamykali te konkurencyjne względem tamtejszych biznesów. W konsekwencji doszło do fali zwolnień i masowego bezrobocia⁸. Do końca grudnia 1994 r. Treuhandanstalt sprywatyzował ponad 12 tys. podmiotów i zlikwidował ponad 3,7 tys. Pracę straciło 2,6 mln osób.

Większość personelu urzędu pochodziło ze wschodnich Niemiec, jednak prawie wszystkie posady kierownicze i doradcze obsadzili menedżerowie z zachodu. W ręce obywateli tej części państwa przeszło 80% zarządzanego przezeń majątku, obcokrajowcom przypadło 14%, a mieszkańcom byłej NRD – jedynie 6%⁹. W społecznym odczuciu tych ostatnich Treuhandanstalt był i pozostaje instrumentem wyprzedaży ich majątku oraz przyczyną problemów strukturalnych gospodarki regionu w następnych latach.

Wykres 1. Stopa bezrobocia w Niemczech (z podziałem na landy wschodnie i zachodnie) oraz w Saksonii

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Arbeitslose und Arbeitslosenquote*, bpb.de oraz ifo.de.

Dla najmobilniejszej i najlepiej wykształconej części Saksończyków – zwłaszcza kobiet – jednym z rozwiązań kłopotów z zatrudnieniem była emigracja. W połączeniu ze spadkiem liczby urodzeń na początku lat 90. doprowadziła ona do gwałtownego skurczenia się populacji wielu miast, czemu towarzyszył wzrost

⁸ W 1989 r. NRD zatrudniała 9,7 mln pracowników, a pod koniec 1993 r. – 6,2 mln. W styczniu 1990 r. bez pracy pozostawało oficjalnie 7440 osób, w czerwcu – już 142 096, pod koniec lipca – 272 017, we wrześniu – 444 856, a pod koniec roku – 642 000. Ponad połowę bezrobotnych stanowiły kobiety, a w ciągu 1991 r. ich odsetek zaczął sięgać dwóch trzecich. Powyższe statystyki nie dotyczą jednak problemu „szarej strefy”. Chodzi m.in. o wcześniejsze emerytury, załamanie edukacji zawodowej, zatrudnienie na czas określony lub w niepełnym wymiarze. Zob. I.-S. Kowalcuk, *Das Ende der DDR 1989/90. Von der Revolution über den Mauerfall zur Einheit*, „Aus Politik und Zeitgeschichte”, Bundeszentrale für politische Bildung, 23.08.2019, bpb.de.

⁹ *Die Geburtsstunde der Treuhand*, Bundeszentrale für politische Bildung, 16.06.2020, bpb.de.

średniego wieku mieszkańców. Szczególnie we wschodniej części landu liczne ośrodki – choćby Hoyerswerda, Biała Woda i Görlitz – od 1989 r. straciły do jednej trzeciej ludności.

Oba czynniki – bezrobocie i wyludnienie (szerzej zob. rozdział IV) – w połączeniu z quasi-kolonialnym podejściem Niemców z zachodu do obywateli byłej NRD prowadziły do utraty przez tych ostatnich poczucia sprawczości i godności, a także wywoływały w nich poczucie obcości we własnym państwie. Ci pierwsi przejęli prawie wszystkie kierownicze stanowiska w polityce, gospodarce, mediach, wymiarze sprawiedliwości i innych sferach. Wymianę kadr uzasadniono brakiem odpowiednich umiejętności albo podejrzeniami o współpracę ze Stasi¹⁰. Niemcy ze wschodu byli – i często nadal są – postrzegani przez współobywateli z zachodu jako niezdolni do zarządzania, co skutkuje ich niewielką reprezentacją w kluczowych zawodach. Wschodnie media podlegają kontroli firm z zachodu, co utrwala stereotypy i uprzedzenia.

Bolesne skutki transformacji, które dobrze obrazuje popularne w Niemczech powiedzenie „miała być terapia szokowa, a dostaliśmy szok bez terapii”, oraz powolna adaptacja do nowych warunków wytworzyły strukturalne różnice między obiema częściami państwa¹¹. Wzmocniły je kolejne kryzysy – finansowy z 2008 r. i migracyjny z 2015 r. – oraz pandemia COVID-19. Prowadziły one do kolejnych wstrząsów, pogłębiających lęki i obawy społeczeństwa¹².

W tym kontekście land wyróżnia się na tle innych najintensywniejszym ruchem protestu, skupiającym przeciwników imigracji i obostrzeń pandemicznych (poniedziałkowe wiece odwołują się bezpośrednio do historycznych *Montagsdemonstrationen*)¹³. Zreszta on przedstawiciele skrajnego skrzydła politycznego spektrum, w tym organizacje obserwowane przez kontrwywiad (np. Freie Sachsen). Manifestacje, głoszące hasła pokojowej rewolucji, wspierała AfD, co przyczyniło się do wzmocnienia tego ugrupowania w Saksonii.

¹⁰ W. Pięciak, „*Dezubekizacja*”: jak to robili Niemcy, OSW, Warszawa 2007, osw.waw.pl.

¹¹ Zob. S. Mau, *Ungleich vereint: Warum der Osten anders bleibt*, Berlin 2024.

¹² Zob. K. Frymark, *Alternatywa dla wschodnich Niemiec. Saksonia i Brandenburgia przed wyborami landowymi*, „Komentarze OSW”, nr 307, 28.08.2019, osw.waw.pl; idem, *Lęk przed zmianą. Społeczne koszty Zeitenwende* [w:] A. Kwiatkowska (red.), *W poszukiwaniu straconego czasu. Niemcy w erze Zeitenwende*, OSW, Warszawa 2023, osw.waw.pl.

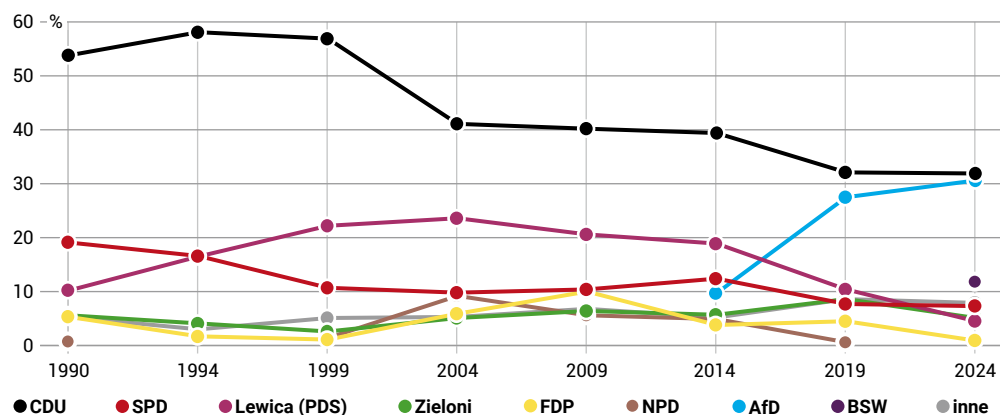
¹³ P. Fröhlich, F. Ranft, E. Vollmann, *Mir reicht's Bürger. Analyse der Montagsdemonstrationen in Chemnitz und Gera im Winter 2022/23*, Das Progressive Zentrum, marzec 2023, progressives-zentrum.org.

II. BASTION KONSERWATYSTÓW

1. Od landu CDU do matecznika AfD

Wszystkie wybory w Saksonii od czasu zjednoczenia wygrała chadecja (zob. wykres 2). Początkowo za jej sukcesem stało utożsamianie ugrupowania z tym wyczekiwanym wydarzeniem oraz wykorzystanie struktur partyjnych wschodnioniemieckiej CDU, tolerowanej przez władze komunistyczne i im podporządkowanej.

Wykres 2. Wyniki wyborów do parlamentu Saksonii od 1990 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Ergebnisse der Landtagswahlen in Sachsen von 1990 bis 2024*, de.statista.com.

Era „króla Kurta”

Kariera pierwszego premiera Saksonii po 1989 r. – Kurta Biedenkopfa (CDU) – jest symptomatyczna dla całego okresu wschodnioniemieckiej transformacji. Doskonale odzwierciedla proces przejmowania kierowniczych stanowisk w byłej NRD przez ludzi z zachodnich landów. Nowe funkcje wydawały się szczególnie atrakcyjne dla tych, których kariera jeszcze się nie rozpoczęła, nie satysfakcjonowała ich lub chyliła się ku końcowi. Wschód oferował im nowe możliwości.

Biedenkopf pochodził z Nadrenii-Palatynatu. W latach 70. blisko współpracował z przewodniczącym CDU Helmutem Kohlem i należał do strategów partii. W wyniku sporów z jej liderem i późniejszym kanclerzem Niemiec wycofał się z aktywnego życia politycznego i skoncentrował na pracy naukowej. Zasiadał też w kilku radach nadzorczych. Po upadku muru berlińskiego otrzymał

propozycję wykładania ekonomii w Lipsku, co uczynił trampoliną do reaktywacji kariery politycznej. Jak wielu polityków oraz menedżerów, niepowodzenia zawodowe na zachodzie kraju (m.in. bezskutecznie ubiegał się o fotel premiera Nadrenii Północnej-Westfalii) starał się zrekompensować pracą we wschodnich landach.

Szybko wyrósł na jednego z głównych doradców gospodarczych zarówno byłych działaczy SED, jak i landowych opozycjonistów. Jeszcze przed zjednoczeniem przyjął obywatelstwo NRD, odwołując się do swoich regionalnych korzeni. Urodził się w Ludwigshafen, ale dzieciństwo i wczesną młodość spędził w saksońskim Schkopau. Powoływanie się na te czasy oraz paszport NRD pomogły partii pod jego przywództwem uzyskać większość absolutną w pierwszych wolnych wyborach 14 października 1990 r. W kampanii Biedenkopf odwoływał się do klasycznych miejscowych tematów: prawie dwusetletniej historii przemysłowej Saksonii, jej odrębności od reszty Niemiec i niezależności (m.in. od Prus). Wśród ważnych punktów znajdowały się również szacunek do wolności – wywalczonej po 1989 r. dzięki demonstracjom w tamtejszych miastach – oraz przywrócenie, a nie stworzenie na nowo prosperity. W ten sposób czynił aluzje do sukcesów gospodarczych landu z początków XX w., gdy należał on do najbardziej uprzemysłowionych regionów państwa. Budowało to w mieszkańcach poczucie lokalnej dumy w trudnej dobie transformacji.

Biedenkopf nie był protegowanym Kohla. Wręcz przeciwnie: znalazł się na czele saksońskiego rządu wbrew jego woli, co później wykorzystywał przy każdej okazji, ostro krytykując rząd w Bonn za niedostateczną pomoc wschodnim landom. Widział w sobie nie tylko premiera Saksonii, lecz także rzecznika całej byłej NRD. Tak postrzegali go też zachodnioniemieccy politycy i media, co wzmacniało jego pozycję. Po objęciu posady szczególnie bliskie mu resorty finansów i gospodarki obsadził zaufanymi urzędnikami z zachodu. Pozostałe ministerstwa powierzył Niemcom ze wschodu. Umieszczał u ich boku sekretarzy stanu z zachodu, którzy znali sztuczki i pułapki federalnej biurokracji. Zachodni urzędnicy mieli również gwarantować, że ich wschodnioniemieccy ministrowie akceptują realia nowego państwa.

Dla głosujących liczyły się w pierwszej kolejności spektakularne relokacje zachodnich firm, takich jak Volkswagen (w okolice Zwickau), BMW i Porsche (do Lipska) czy cały klaster spółek high-tech (do Drezna). Finanse kraju związkowego były w stosunkowo dobrym stanie, a tamtejsi uczniowie regularnie osiągalili najlepsze wyniki w matematyce i naukach ścisłych w teście PISA (zob. rozdział VI). W konsekwencji CDU odniosła kolejne sukcesy wyborcze,

a Biedenkopf sprawował funkcję premiera Saksonii do 2002 r. Jednocześnie niezmienna popularność chadecji skutkowałą marginalizacją miejscowej opozycji.

Krytycy Biedenkopfa zarzucali mu autorytarne podejście do urzędu. W mediach często nazywano go „królem Kurtem”, podkreślając jego pozycję w landzie i partii¹⁴. Zwracano też uwagę na lekceważenie przez niego działalności radykalnej prawicy, co doprowadziło do wzmocnienia neonazistowskiej Narodowo-demokratycznej Partii Niemiec (zob. ramka poniżej). Premier stworzył najsilniejsze do dziś regionalne struktury CDU we wschodnich krajach związkowych i zapewniał im nieprzerwany udział w sprawowaniu władzy. Ustąpił ze stanowiska po serii skandali finansowych i podziałach w partii w Saksonii.

AfD odbiera innym partiom konserwatywnych wyborców

Następcy Biedenkopfa – Georg Milbradt i Stanisław Tillich – kontynuowali politykę poprzednika. Ich rządy w koalicjach z SPD i FDP przypadły jednak na czas rekordowo wysokiego bezrobocia i erozji tradycyjnego poparcia dla CDU. W 2017 r. władzę w Saksonii objął Michael Kretschmer, który karierę polityczną rozpoczynał w młodzieżówce tej partii w 1989 r. Z czasem stopniowo piął się po szczeblach ugrupowania, pełnił m.in. funkcję jego sekretarza generalnego w Saksonii. W 2017 r. został przewodniczącym CDU w landzie, a w 2022 r. – wiceprzewodniczącym na szczeblu federalnym.

Rosnące niezadowolenie Saksończyków sprzyjało wzrostowi poparcia dla sił radykalnych, takich jak NPD, a później AfD (zob. ramka poniżej). Proces ten przyspieszyły zmiany w strukturach federalnych CDU. Gdy Angela Merkel objęła przywództwo w partii w 2000 r., stopniowo zaczęła ona odchodzić od wartości konserwatywnych. Polityka kanclerz w ciągu 16 lat przyniosła rozczarowanie ewolucją profilu ugrupowania zarówno wśród jego wyborców, jak i działaczy. Posunięcia rządów pod chadeckim kierownictwem – odejście od atomu i przyspieszenie transformacji energetycznej, wprowadzenie płacy minimalnej i podwójnego obywatelstwa, rezygnacja z powszechnego poboru na rzecz armii zawodowej – uważali oni za przejawy programowego skrętu w lewo¹⁵. Dla elektoratu konserwatywnego – w tym tego w Saksonii – CDU przestała być oczywistym wyborem. Tendencję odwrotu od niej wzmocniła

¹⁴ König Kurt macht sich stark gegen den Rest Europas, „Der Spiegel”, 1996, nr 32.

¹⁵ Zob. A. Kwiatkowska, *Od kopciuszka do cesarzowej. Jak Merkel zmieniła Niemcy*, OSW, Warszawa 2021, osw.waw.pl.

reakcja Merkel na kryzys migracyjny z 2015 r. – decyzja o nieuszczelnianiu granic i manifestowanie kultury gościnności (*Willkommenskultur*) wywołały żywiołowy opór zwłaszcza we wschodnich landach. Lukę po konserwatywnej ofercie chadeków zaczęła wypełniać skrajnie prawicowa i antyimigracyjna AfD.

Partia ta odniosła znaczący sukces już w rok po powstaniu – w wyborach w 2014 r. otrzymała 10% poparcia, odebrawszy zwolenników przede wszystkim chadecji i FDP¹⁶. Pięć lat później opowiedziało się za nią aż 27% Saksończyków, dzięki czemu stała się drugą siłą w landtagu. W wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2024 r. wygrała w Saksonii, zdobywając 31,8% głosów. Na triumf ugrupowania składa się m.in. zdolność mobilizowania dotychczas niegłosujących i odebranie części elektoratu CDU. Od rozpoczęcia działalności AfD w regionie istnieje znaczna dysproporcja pomiędzy poparciem dla niej w obszarach wiejskich i w największych miastach. Najlepsze wyniki notuje na Górnych Łużycach, a najgorsze – w Dreźnie, Lipsku i Chemnitz.

Przedstawia się jako obrońca lokalnych społeczności obawiających się utraty miejsc pracy i upadku przemysłu węglowego. Krytykuje rządowe plany odejścia od węgla, argumentując, że zaszkodzą one gospodarce regionów wydobywczych. W kampaniach podkreśla, że jako jedyna w RFN całkowicie odrzuca rezygnację z energetyki węglowej. Dzięki temu stanowisku zdobyła wysokie poparcie w okręgach węglowych – w niektórych sięga ono nawet 50%.

Wyborcy AfD uznają ją za ugrupowanie najlepiej reprezentujące interesy mieszkańców Niemiec wschodnich¹⁷. Sympatycy najczęściej deklarują, że w czasach NRD państwo lepiej opiekowało się obywatelami niż obecnie. AfD coraz częściej widziana jest nie tylko jako właściwie diagnozująca problemy mieszkańców landów (uważa tak 52% Saksończyków), lecz także jako prezentującą właściwe rozwiązania konkretnych problemów. Zaledwie 7% respondentów uzasadnia wybór tej partii chęcią zaprotestowania przeciwko aktualnej sytuacji i rozczarowaniem nią. Jednocześnie zmniejsza się liczba osób, według których AfD za słabo odcina się od prawicowych ekstremistów (takiego zdania jest 57% badanych – o 20 p.p. mniej niż w 2019 r.)¹⁸.

¹⁶ Zob. K. Frymark, *Alternatywa dla wschodnich Niemiec...*, op. cit.

¹⁷ *Wer wählte die AfD – und warum?*, Tagesschau, 2.09.2024, tagesschau.de.

¹⁸ *SachsenTREND Januar 2024*, Infratest dimap, 23.01.2024, infratest-dimap.de.

Ugrupowania ekstremistycznej prawicy w Saksonii

Narodowodemokratyczna Partia Niemiec (NPD)

NPD – dziś funkcjonująca pod nazwą Die Heimat (Ojczyzna) – istnieje od 1964 r. W programie ma m.in. rewizję wschodnich granic i daleko idące zmiany Ustawy Zasadniczej RFN, przewidujące m.in. bezpośrednie wybory prezydenta, referenda na szczeblach lokalnym, landowym i federalnym oraz likwidację kontrwywiadu. Dąży do zniesienia konstytucyjnego prawa do azylu oraz opowiada się za segregacją Niemców etnicznych i obcokrajowców w systemach edukacji i opieki socjalnej. Deklaruje, że za długoterminowy cel obrała pozbycie się z RFN przedstawicieli innych narodowości. W obszarze polityki historycznej domaga się zerwania z „zadekretowanym kultem winy” i gloryfikacją „alianckich zbrodniarzy wojennych”, a także zadośćuczynienia za krzywdy wyrządzone narodowi niemieckiemu (m.in. wysiedlenia).

Saksonia stanowiła najważniejszy obszar działalności NPD, co potwierdzały sukcesy wyborcze i tamtejsza stosunkowo silna struktura partyjna. Przełom przyniosło jej uzyskanie 9,2% głosów i wejście do landtagu w 2004 r. Sukcesy te poprzedziła skuteczna kampania oparta na akcentowaniu lokalnego zakorzenienia oraz radykalizacji przekazu, odpowiadającego na niezadowolenie społeczne oraz obawy związane z transformacją ekonomiczną i społeczną regionu po zjednoczeniu Niemiec. Po 2014 r., gdy NPD zdobyła w Saksonii 4,9% głosów i nie przekroczyła progu (5%), sporą część jej elektoratu przejęła AfD (do analogicznej sytuacji doszło w innych wschodnich krajach związkowych). Wraz ze wzmacnianiem się tego ugrupowania NPD traciła na znaczeniu. Obecnie znalazła się na marginesie – w wyborach do PE w Saksonii zdobyła 6 tys. (0,3%) głosów. Podobną tendencję można zauważyć w Meklemburgii-Pomorzu Przednim i Brandenburgii.

Patriotyczni Europejczycy przeciwko Islamizacji Zachodu (PEGIDA)

Ruch PEGIDA – kolejny skrajny fenomen landu – stał się symbolem rosnącej fali protestów przeciw polityce migracyjnej i integracyjnej oraz „islamizacji” Niemiec. Zyskał popularność w 2014 r., kiedy to w Dreźnie organizowano cotygodniowe kilkutysięczne poniedziałkowe zgromadzenia odwołujące się do demonstracji łączących opozycjonistów w NRD (zob. rozdział I). Wiece przyciągały mieszkańców Saksonii z różnych grup społeczno-zawodowych; większość z nich stanowili mężczyźni w średnim wieku o stabilnej sytuacji zawodowej, mający średnie lub wyższe wykształcenie i prawicowe poglądy. Jednocześnie uczestników cechowała silna nieufność do mediów – używali oni określenia „Lügenpresse” („kłamliwa prasa”).

PEGIDA odegrała istotną rolę w kształtowaniu debaty publicznej wokół zagadnień migracji i integracji w RFN oraz przyczyniła się do zaostrzenia dyskursu w tych kwestiach. Wpłynęło to na wzrost poparcia dla AfD. Jej rosnąca popularność osłabiała ruch PEGIDA (jego krótkotrwała reaktywacja nastąpiła przy okazji protestów przeciwko obostrzeniom pandemicznym w 2021 i 2022 r.).

Freie Sachsen

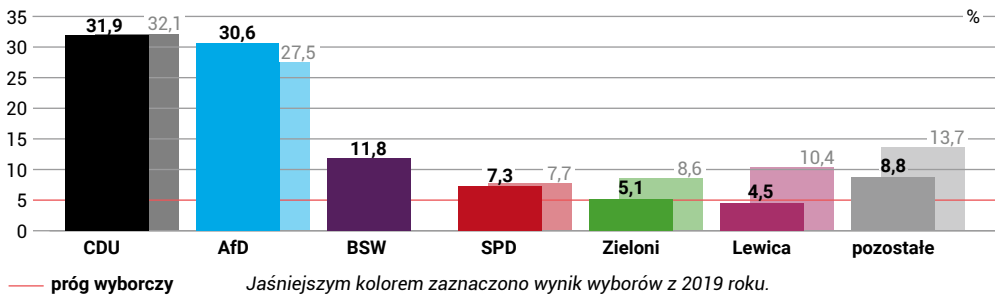
To skrajnie prawicowa partia ekstremistyczna założona w 2021 r. Działają w niej m.in. byli politycy NPD. Pomimo skromnych struktur organizacyjnych i niewielkich zasobów ludzkich udanie mobilizuje radykalnie prawicowe środowiska dzięki efektywnemu wykorzystaniu mediów społecznościowych. Odrzuca demokratyczny porządek prawny i dąży do jego obalenia. Operuje głównie w Saksonii i popiera „säxit”, czyli wystąpienie landu ze struktur politycznych Niemiec. Porusza kontrowersyjne tematy (obostrzenia w pandemii COVID-19, pomoc Ukrainie, inflacja, polityka klimatyczna), promując przy tym teorie spiskowe. W czerwcu 2021 r. Saksoński Urząd Ochrony Konstytucji uznał ją za skrajnie prawicową grupę o antykonstytucyjnych dążeniach i zaczął ją monitorować. Od początku 2022 r. ugrupowanie jest również obserwowane na szczeblu federalnym.

2. Wybory w 2024 roku: wzrost pozycji AfD i BSW

W wyborach 1 września 2024 r. ponownie zwyciężyła CDU, która zdobyła nieznacznie więcej głosów od AfD. Przesądziły o tym zwłaszcza poparcie najstarszych (powyżej 65. roku życia) i najbardziej zdeterminowanych wyborców oraz skuteczna kampania dotychczasowego premiera landu Michaela Kretschmera. Na uwagę zasługuje też bardzo dobry wynik trzeciego BSW. Choć CDU wygrała, to rezultaty wyborów nie pozwoliły jej na kontynuowanie koalicji z SPD i Zielonymi – żeby utworzyć stabilny rząd, a zarazem nie dopuścić do władzy AfD, konieczna byłaby współpraca z BSW.

Jesienią 2024 r. odbyły się również elekcje do landtagów w Turynгии i Brandenburgii. We wszystkich trzech krajach związkowych kampania koncentrowała się na polityce migracyjnej i wobec Rosji, wsparciu dla Kijowa, a także edukacji, nierównościach społecznych i problemach gospodarczych. W narracji większości partii dominowała krytyka działań kanclerza Olafa Scholza (SPD) i jego koalicjantów z Zielonych i FDP.

Wykres 3. Wyniki wyborów do landtagu Saksonii z 1 września 2024 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych landowej komisji wyborczej.

Uwarunkowania wyborcze we wschodnich Niemczech

W landach wschodnich i Berlinie uprawnionych do głosowania jest łącznie ok. 12,3 mln osób, z czego najwięcej – ok. 3,2 mln – w Saksonii. Zachowania wyborcze Niemców ze wschodu i zachodu znacząco się różnią (zob. tabela 1). Mieszkańcy byłej NRD nie są aż tak przywiązani do konkretnych ugrupowań, a ich decyzje mniej zależą od statusu społecznego, przynależności do grupy zawodowej czy tradycji rodzinnych. Szybciej zmieniają preferencje, rozliczając ugrupowania u władzy z obietnic, co sprzyja popularności partii protestu.

Tabela 1. Wyniki wyborów do Bundestagu w 2021 roku i zmiany względem 2017 roku

	SPD	CDU/ CSU	Zieloni	FDP	AfD	Lewica	inne partie
Niemcy ogółem	25,7% (+5,2 p.p.)	24,1% (-8,9 p.p.)	14,8% (+5,8 p.p.)	11,5% (+0,7 p.p.)	10,3% (-2,3 p.p.)	4,9% (-4,3 p.p.)	8,6% (+3,6 p.p.)
wschód	24,1% (+10,2 p.p.)	16,9% (-10,7 p.p.)	9,1% (+4,1 p.p.)	9,5% (+2,0 p.p.)	20,5% (-1,4 p.p.)	10,4% (-7,4 p.p.)	9,4% (+3,0 p.p.)
zachód	26,1% (+4,2 p.p.)	25,6% (-8,5 p.p.)	16,0% (+6,2 p.p.)	11,9% (+0,4 p.p.)	8,2% (-2,5 p.p.)	3,7% (-3,7 p.p.)	8,5% (+3,8 p.p.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji Federalnej Komisji Wyborczej.

Na wyniki wyborów wpływają zmiany demograficzne (zob. rozdział IV). Emigracja ludzi młodych i wykształconych – zwłaszcza kobiet – na zachód RFN i za granicę w poszukiwaniu pracy zmienia strukturę ludnościową wschodnich landów. Niższa dzietność przyspiesza starzenie

się społeczeństwa. Na wschodzie pozostają osoby gorzej wyedukowane i mniej przedsiębiorcze. Zwiększa to odsetek niegłosujących oraz poparcie dla skrajnych poglądów – zarówno prawicowych, jak i lewicowych.

Saksońska chadecja pod wodzą Kretschmera ma najbardziej konserwatywny profil ze wszystkich struktur CDU w krajach związkowych. Od momentu objęcia władzy w 2017 r. pochodzący z Görlitz premier landu cieszy się dużą popularnością. To m.in. pokłosie utrzymywania przez niego regularnych kontaktów z wyborcami, np. w ramach cyklicznych spotkań regionalnych. Ponadto część elektoratu docenia, że w trakcie pandemii COVID-19 Kretschmer jako jeden z niewielu polityków w całych Niemczech publicznie dyskutował o swojej taktyce w tym zakresie z krytycznie nastawionymi do niej mieszkańcami i im ją wyjaśniał.

W obliczu zyskiwania zwolenników w Saksonii przez AfD oraz wzrostu znaczenia tematu ograniczenia migracji premier nierzadko wykorzystywał w kampanii wyborczej argumentację zbliżoną do postulatów AfD – w kontekście nie tylko zmian w prawie azylowym, lecz także kursu wobec Rosji. Pomimo trwającej wojny nadal opowiada się za likwidacją sankcji wymierzonych w Moskwę i dalszym pozyskiwaniem tanich surowców, w tym – w przyszłości – poprzez Nord Stream 2. Stosunek do inwazji FR na Ukrainę i wielokrotnie prezentowana przez niego prorosyjska postawa nie obniżają jego notowań. Wręcz przeciwnie – Saksończycy uznają go za autentycznego obrońcę ich interesów. Mimo spadku poparcia dla miejscowego rządu koalicyjnego pracę Kretschmera przed wyborami w 2024 r. oceniało pozytywnie 53% badanych (41% było przeciwnego zdania). Z kolei na początku roku niezadowolenie z działalności gabinetu CDU, SPD i Zielonych wyrażało ok. 57% respondentów, a zarazem większość (76%) elektoratu chadeków opiniowała go pozytywnie. Najmniej przychylnie na pracę rządu Kretschmera spoglądali sympatycy AfD¹⁹.

Te nastroje przełożyły się na sukces ostatniej z tych partii, choć opierał się on w większym stopniu na przekonaniu wyborców do jej programu niż na występowaniu przeciw postulatом innych ugrupowań. W zakresie polityki bezpieczeństwa, ograniczenia migracji, spraw społecznych i reprezentowania interesów Niemców ze wschodu na szczeblu federalnym jej elektorat postrzega AfD jako najbardziej kompetentną. Na jej korzyść zadziałała także rekordowa frekwencja (w Saksonii – 74,4%, +7,8 p.p. względem poprzednich wyborów) wynikająca z mobilizacji dotychczas niegłosujących. Mimo że partię

¹⁹ *SachsenTREND* Januar 2024, op. cit.

obserwuje kontrwywiad oraz doświadcza ona ostracyzmu ze strony innych sił politycznych i mediów²⁰, jej rezultat wyborczy potwierdził, że we wschodnich krajach związkowych ma ona status partii masowej i cieszy się popularnością we wszystkich grupach społecznych. Skuteczna kampania internetowa przyciągnęła najmłodszych i doprowadziła do tego, że w Saksonii i Turyngii AfD stała się najchętniej wybieranym ugrupowaniem wśród osób w wieku 18–24 lat²¹.

Na wysokie poparcie dla niej wpłynęło również niezadowolenie z rządów Scholza. Ponad 80% Niemców uważa, że nie sprostął on stojącym przed nim wyzwaniom. W tym kontekście wymieniają przede wszystkim nową fazę kryzysu migracyjnego, koszty polityki klimatycznej oraz ich zdaniem zbyt dużą pomoc dla Ukrainy. W każdym z tych obszarów AfD proponuje radykalnie inne postępowanie niż Urząd Kanclerski, co przyciąga rozczarowanych. W kampanii ugrupowanie skupiło się na głoszeniu restrykcji w dziedzinie migracji, w tym zaprzestania przyjmowania uchodźców jako „kulturowo obcych”, którzy – w jego opinii – stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa lub tożsamości narodowej RFN. Do głównych elementów programowych AfD należy też zagwarantowanie dostępu do taniej energii. Partia opowiada się także za zdjęciem sankcji nałożonych na Rosję, argumentując, że obecna polityka energetyczna i zagraniczna Niemiec jest nieefektywna, a przy tym szkodliwa – głównie dla ich gospodarki. W odniesieniu do wsparcia dla Ukrainy domaga się, aby środki przeznaczone na pomoc dla niej przekierować na potrzeby wewnętrzne.

W kampanii wykorzystywano też temat pandemii COVID-19 – środowisko AfD przedstawia ją jako czas nadużyć władzy, w którym naruszano prawa obywatelskie i wolności indywidualne. Ugrupowanie chce rozliczenia odpowiedzialnych za zarządzanie kryzysowe w tym okresie i sugeruje ustanowienie komisji śledczej do zbadania ówczesnych posunięć rządu landowego. Ponadto krytykuje aktualny stan mediów i praworządności w RFN – twierdzi, że system jest skorumpowany i działa przeciwko niemu. Zapowiada likwidację kontrwywiadu oraz wprowadzenie nowego landowego zasiłku opiekuńczego.

²⁰ W lutym 2024 r. MSW w Saksonii ujawniło, że część członków AfD w tym landzie otwarcie popiera obserwowanych przez kontrwywiad Obywateli Rzeszy (Reichsbürger). W raporcie wskazano na powiązania AfD z ekstremistycznymi grupami pravicowymi, jak identaryści (Identitäre Bewegung), Freie Sachsen czy twórcy magazynu „Compact”. Odnotowano też jej kooperację z Odrodzeniem (dawniej NPD) w powiecie Erzgebirgskreis. Ponadto lider komórki w Saksonii Jörg Urban blisko współpracuje z przewodniczącym w Turyngii Björnem Höckem, którego decyzją sądu z 2019 r. można publicznie określać mianem „faszysty”, a jego regionalny oddział ugrupowania jest najbardziej radykalny.

²¹ K. Frymark, *Sukces AfD i BSW w Turyngii i Saksonii*, OSW, 2.09.2024, osw.waw.pl.

Największy wygrany wyborów to jednak prorosyjski i antyimigracyjny BSW, który mimo braku rozwiniętych struktur (ugrupowanie powstało zaledwie w styczniu 2024 r.) zyskał kluczową pozycję w Saksonii – będzie niezbędny do stworzenia większościowej koalicji. Jego sukces to w dużej mierze zasługa popularnej (zwłaszcza na wschodzie) i charyzmatycznej Wagenknecht, byłej liderki Lewicy. Związek, który na największe poparcie może liczyć wśród osób powyżej 60. roku życia, emerytów i kobiet (odwrotnie niż AfD, częściej wybierana przez mężczyzn), odebrał głosy (ok. 80 tys.) głównie właśnie Die Linke. W kampanii skoncentrował się na zagadnieniach o znaczeniu ogólnoniemieckim, takich jak zakończenie pomocy dla Ukrainy i ograniczenie migracji. Jego szefowa w tym czasie zadeklarowała, że udział partii w przyszłych rządach uzależnia od zmniejszenia wsparcia dla Kijowa. Wagenknecht żąda też skupienia się na zakończeniu wojny ukraińsko-rosyjskiej metodami dyplomatycznymi. Choć landy nie prowadzą odrębnej polityki zagranicznej, to propozycje „pokojowych inicjatyw” tego typu cieszą się wśród Niemców dużą popularnością (zob. rozdział V). Mimo wykluczenia koalicji z AfD liderki BSW – na czele struktur w Saksonii i Turyngii stoją kobiety, były polityczki Lewicy o umiarkowanych poglądach (odpowiednio Sabine Zimmermann i Katja Wolf) – nie odżegnują się od poparcia dla niektórych propozycji skrajnej prawicy, np. tych dotyczących obniżania świadczeń dla uchodźców.

FDP i Zieloni nie odgrywają istotnej roli w żadnym ze wschodnich krajów związkowych (w Saksonii także Die Linke), natomiast SPD z utrzymującym się niskim poparciem nie stanowi tam dla chadeków realnej konkurencji. To skutkiem m.in. niewielkiej liczby członków, a co za tym idzie – mniejszych środków finansowych oraz słabszych struktur organizacyjnych niż te w zachodnich landach. Zwłaszcza dla Zielonych i FDP była NRD to bardzo trudny teren, gdzie nie cieszą się one wysokim poparciem. Wyjątkiem pozostają wielkomiejskie ośrodki uniwersyteckie – w Saksonii Lipsk i Drezno – w których pierwsze z tych ugrupowań osiąga dobre rezultaty i ma stały elektorat.

3. Scenariusze powybiorcze

W ostatnich latach zawiązywanie sojuszy partyjnych na wschodzie RFN zakładało stawianie swoistego „kordonu sanitarnego” (*Brandmauer*) wokół AfD w celu niedopuszczenia jej do władzy. Taki stan rzeczy wymuszał budowanie egzotycznych i dotąd niespotykanych koalicji (m.in. chadeków z Zielonymi i SPD w Saksonii), a w Turyngii oznaczał de facto poparcie przez CDU mniejszościowego rządu Lewicy, SPD i Zielonych. Choć od 2018 r. chadecja jednoznacznie wyklucza w swoich dokumentach formalną kooperację zarówno z AfD,

jak i Die Linke, to w praktyce coraz trudniej utrzymać tę zasadę – szczególnie na szczeblu samorządowym, gdzie dochodzi do opowiadania się za postulatami AfD i głosowania za jej inicjatywami przez inne partie.

Dla części najbardziej konserwatywnych działaczy CDU w Saksonii (i innych wschodnioniemieckich krajach związkowych) najdogodniejsza byłaby współpraca z AfD. Obecnie nie jest ona jednak możliwa, m.in. ze względu na sprzeciw federalnych struktur partii²². Bardzo dobry wynik skrajnej prawicy w wyborach landowych w Saksonii (podobnie jak jej zwycięstwo w Turyngii i drugie miejsce w Brandenburgii) wzmocni propozycję tworzenia w systemie politycznym zabezpieczeń na wypadek urzeczywistnienia się zbliżonego scenariusza w innych regionach RFN oraz na szczeblu federalnym²³.

By utworzyć rząd bez AfD, chadecy debatują o ewentualnym porozumieniu z BSW (oraz SPD). Kooperacja z partią Wagenknecht budzi jednak sprzeciw niektórych członków CDU z zachodu, którzy chcą dopisać ją do listy ugrupowań, z którymi nie współpracują. Przewodniczący, starając się załagodzić ten spór, oświadczył, że ostateczne decyzje o sojuszach będą podejmowały struktury lokalne.

Tworzenie koalicji potrwa przez dłuższy czas. Nowy gabinet musi powstać do końca stycznia 2025 r.²⁴ Najbardziej prawdopodobny scenariusz zakłada związane się CDU z BSW i SPD. Newralgiczną rolę w negocjacjach powyborczych odegra druga z tych partii. Kooperacja z nią oznaczałaby dla chadeków wybór „mniejszego zła” – pozwoliłaby im zachować władzę i uniknąć współpracy z AfD. Służyłaby także za przykład innym regionalnym strukturom CDU (np. w Turyngii i Brandenburgii), które mogłyby dążyć do zbliżenia z ugrupowaniem Wagenknecht. Jeśli trzy wymienione siły nie osiągną porozumienia, realne wydaje się utworzenie rządu mniejszościowego pod przewodnictwem CDU. W takim przypadku AfD i BSW mogłyby okazjonalnie głosować wspólnie, co dawałoby im szansę blokować decyzje wymagające większości dwóch trzecich głosów – jak zmiany Ustawy Zasadniczej RFN czy rozszady w części urzędów.

²² Obsadzenie przez członka FDP Thomasa Kemmericha fotela premiera Turyngii w 2020 r. (z poparciem CDU i AfD) skutkowało kryzysem politycznym i koniecznością ponownego wyboru szefa landtagu. Zob. K. Frymark, *Chaos na scenie politycznej w RFN: rezygnacja przewodniczącej CDU*, OSW, 10.02.2020, osw.waw.pl.

²³ Idem, *Próba generalna: strategie powstrzymywania AfD*, „Komentarze OSW”, nr 598, 27.05.2024, osw.waw.pl.

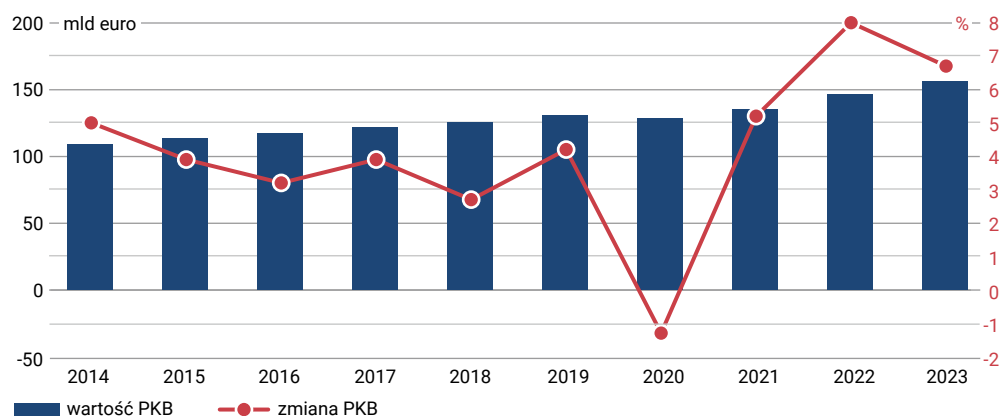
²⁴ Tak nakazuje konstytucja Saksonii. Wskazano w niej, że jeżeli premier landu nie zostanie wybrany w ciągu czterech miesięcy od zwołania nowo wyłonionego landtagu, to parlament ulegnie rozwiązaniu (art. 60 § 3). Zob. *Verfassung des Freistaates Sachsen vom 27. Mai 1992*, za: REVOSax, revosax.sachsen.de.

III. GOSPODARCZY MOTOR WSCHODNICH NIEMIEC

Saksonia to największa gospodarka na wschodzie RFN (z wyłączeniem Berlina) i ważny ośrodek przemysłowy. W 2023 r. PKB na mieszkańca wyniósł tam 38 143 euro – co stanowi 78% średniej krajowej – i był najwyższy w byłej NRD. Od 1991 r. wskaźnik ten wzrósł o 326% – najbardziej poza Brandenburgią. Siła ekonomiczna landu bierze się z kontynuowania tradycji przemysłowych (zwłaszcza w branżach motoryzacyjnej i produkcji maszyn, które na początku XX wieku należały do najważniejszych w Niemczech)²⁵, doskonałej edukacji pracowników i otwartości na nowoczesne technologie.

Pierwszoplanowe gałęzie przemysłu Saksonii to wytwarzanie aut, półprzewodników (Drezno należy do najważniejszych w Europie ośrodków produkcji układów scalonych) i maszyn (zwłaszcza w Chemnitz)²⁶. Najprężniej rozwija się pierwsza z tych branż – odpowiada ona za ponad jedną czwartą obrotów przemysłowych i ponad jedną trzecią wymiany zagranicznej, a koncerny samochodowe wraz z ok. 800 poddostawcami zatrudniają łącznie ok. 95 tys. osób.

Wykres 4. Dynamika PKB Saksonii w latach 2014–2023

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych urzędu statystycznego Saksonii.

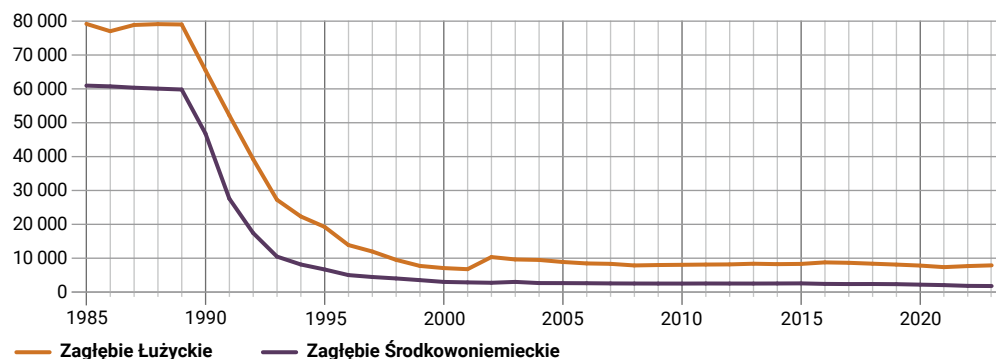
²⁵ Na tradycje przemysłowe landu składa się również pamięć o jego roli w rozwoju niemieckiej kolei. Wybudowana w 1837 r. linia Lipsk–Drezno była drugą w państwie po połączeniu Norymberga–Fürth. Jej uruchomienie pozwoliło szybko transportować surowce i gotowe produkty, szczególnie w górnictwie i hutnictwie. Saksonia już w latach 40. XIX wieku ulepszyła parowozy i wyrosła na jeden z najważniejszych ośrodków kolejnictwa w Niemczech.

²⁶ J. Ragnitz (red.), *Wirtschaft in Sachsen. Trends und Analysen*, Saksońskie Centrum Kształcenia Obywatelskiego, Dresden/Leipzig 2023, slpb.de.

1. Koniec epoki czarnego złota

Saksonia jest jednym z najistotniejszych ośrodków wydobywania węgla brunatnego w Niemczech, co ma dla niej znaczenie ekonomiczne, społeczne i kulturowe. Właśnie dlatego to m.in. ją szczególnie dotknęła decyzja rządu CDU/CSU-SPD ze stycznia 2020 r. o zakończeniu korzystania z węgla do 2038 r. Największe obawy kraju związkowego dotyczą utraty bardzo ważnej gałęzi przemysłu i miejsc pracy. Sektor węglowy – zwłaszcza w NRD – odgrywał kluczową rolę w gospodarce i budowaniu tożsamości regionalnej. Transformacja lat 90. przyniosła masowe zamknięcia kopalń i zasadniczo przyczyniła się do wywołania „szoku transformacji” wśród mieszkańców.

Wykres 5. Zatrudnienie w przemyśle węgla brunatnego w Niemczech

Źródło: opracowanie własne na podstawie kohlenstatistik.de.

Węgiel brunatny w Saksonii²⁷

Węgiel brunatny zaczęto tu wydobywać już w XIV wieku – początkowo w kopalniach podziemnych, a od końca XIX wieku również w dużych kopalniach odkrywkowych. Surowiec ten stanowił podstawę wytwarzania energii w NRD. W 1986 r. w dwóch głównych obszarach górniczych – na Łużycach (w Saksonii i Brandenburgii) oraz w Zagłębiu Środkowoniemieckim (obejmującym część Saksonii, Saksonii-Anhalt i Turynгии) – pozyskano łącznie 312 mln ton węgla brunatnego. RFN wydobywa go najwięcej w UE – w 2023 r. było to 102 mln ton, czyli 46% unijnej produkcji. Za Niemcami znalazły się Polska (18%) i Czechy (13%).

²⁷ Zob. M. Kędzierski, *Niemieckie pożegnanie z węglem. Kolejny etap Energiewende*, OSW, Warszawa 2022, osw.waw.pl.

Zagłębie Środkowoniemieckie

Zagłębie Środkowoniemieckie (północno-zachodnia część Saksonii) to najmniejszy region wydobywania węgla brunatnego w RFN. Funkcjonują tam dwie kopalnie przedsiębiorstwa MIBRAG – Vereinigtes Schleenhain i Profen (łącznie wydobyte w 2018 r.: 18,7 mln ton) – oraz należący do spółki Romonta obiekt Amsdorf (0,5 mln ton). Surowiec trafia do elektrowni Lippendorf i Schkopau. Miejscowa branża górnicza zatrudnia bezpośrednio 2,4 tys. osób, a pośrednio – kolejne 1,4 tys. Region obejmuje miasta Lipsk i Halle, ma rozwiniętą sieć dróg i duże lotnisko Lipsk/Halle.

Zagłębie Łużyckie

Mieszczące się przy granicy z Polską Zagłębie Łużyckie to drugi co do wielkości region wydobywczy w Niemczech. Składają się nań cztery kopalnie odkrywkowe: Welzow-Süd, Nochten, Reichwalde i Jänschwalde, które w 2018 r. pozyskały 60,7 mln ton węgla. Kieruje się go do elektrowni Boxberg, Schwarze Pumpe i Jänschwalde. Infrastrukturą zarządza firma LEAG, zatrudniająca 8,3 tys. osób (pośrednio z branżą związanych jest blisko 5 tys. ludzi). Region charakteryzuje się peryferyjnym położeniem i dominacją obszarów wiejskich. Branża węgla brunatnego jest w nim najważniejszym sektorem gospodarki. LEAG to jeden z największych i najatrakcyjniejszych pracodawców w okolicy – oferuje przeciętne zarobki o połowę wyższe niż średnie wynagrodzenie w Saksonii i Brandenburgii.

Kwestię restrukturyzacji regionów górniczych, m.in. w Saksonii, reguluje ustawa o wzmocnieniu strukturalnym regionów węglowych (*Strukturstärkungsgesetz Kohleregionen*), przyjęta w lipcu 2020 r. – razem z aktem o odejściu od węgla²⁸. Dokument ustala ilość, podział, przeznaczenie i sposób wydatkowania pieniędzy na przebudowę takich miejsc. Na te posunięcia przewidziano w budżecie centralnym łącznie 40 mld euro. Na transformację energetyczną i strukturalną do 2038 r. land otrzyma 10,1 mld euro. Środki te zostaną przeznaczone m.in. na rozbudowę infrastruktury, powoływanie ośrodków badawczych i edukacyjnych oraz stworzenie 5 tys. nowych miejsc pracy w filiach urzędów federalnych na terenie zagłębi do 2028 r.

²⁸ Ustawa oraz sposoby monitoringu wsparcia strukturalnego regionów: *Strukturstärkungsgesetz Kohleregionen*, Federalne Ministerstwo Gospodarki i Klimatu, bmwk.de.

Mapa. Wolne Państwo Saksonia

Do końca 2022 r. w Saksonii zatwierdzono projekty transformacyjne warte ok. 2 mld euro²⁹. Problemy z ich realizacją wynikają głównie z opóźnień administracyjnych i biurokratycznych. Sytuację utrudnia niedobór pracowników. Wśród długofalowych wyzwań należy także wymienić ryzyko pogłębiania się różnic między większymi miastami a mniejszymi miejscowościami. Te pierwsze otrzymują więcej funduszy, co może wywołać dalsze dysproporcje w rozwoju

²⁹ *Erster Bericht über die Evaluierung des Investitionsgesetzes Kohleregionen (InvKG)*, Federalne Ministerstwo Gospodarki i Klimatu, Halle (Saale)/Essen, 30.06.2023, bmwk.de.

gospodarczym regionu. Ponadto powstające etaty są często gorzej płatne niż te w górnictwie, co prowadzi do obniżenia się stopy życiowej pracowników i – nierzadko – ich frustracji. Krytyce podlega również brak zaangażowania lokalnych przedsiębiorstw w transformację³⁰.

2. Transformacja jako szansa

Odejście od węgla ma się stać kołem zamachowym rozwoju Saksonii. Inicjatywy zastępujące ten sektor opierają się na trzech filarach: przemyśle wodowym, produkcji chipów, półprzewodników i baterii oraz turystyce. Za „mapę drogową” wykorzystania środków federalnych służy program ramowy z końca 2020 r., przyjęty przez rząd kraju związkowego³¹. W dokumencie wskazano newralgiczne kierunki rozwoju Łużyc na najbliższe dwie dekady. Podobny plan sporządzono dla Brandenburgii. Strategia podkreśla znaczenie współpracy transgranicznej z Polską i Czechami. Istotny element programu stanowią rozwój nowoczesnych technologii, w tym tych używanych do wytwarzania energii odnawialnej i jej magazynowania, oraz rozbudowa infrastruktury drogowej blisko granicy z RP. Zakłada się inwestycje w telemedycynę, cyfryzację i edukację, co ma poprawić jakość życia mieszkańców.

Pierwszoplanową rolę w transformacji strukturalnej terenów węglowych Saksonii, Saksonii-Anhalt i Brandenburgii odegra wodór³². Ma on zastąpić węgiel jako surowiec w produkcji energii, wspierać realizację niemieckich celów klimatycznych, pobudzić wzrost gospodarczy i stworzyć nowe miejsca pracy. Region dąży do pełnego zagospodarowania wodoru – od wytwarzania, przez magazynowanie, po zastosowanie w różnych sektorach. Konkretny plan rozwoju i wsparcia przemysłu opartego na tym paliwie zawiera saksońska strategia z 2022 r. Szacuje się, że do 2030 r. gospodarka wodorowa może wygenerować ok. 4,8 tys. etatów i przynieść tamtejszym przedsiębiorstwom 1,7 mld euro przychodu³³.

³⁰ U. Wittstock, *Strukturwandel: Vogelbeobachtungstürme statt neuer Arbeitsplätze*, MDR, 8.01.2024, mdr.de.

³¹ *Handlungsprogramm zur Umsetzung des Strukturstärkungsgesetzes Kohleregionen des Bundes in den sächsischen Braunkohlerevieren*, Saksońskie Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 22.12.2020, transformationsregion-mitteldeutschland.com.

³² Więcej o znaczeniu wodoru w RFN – zob. M. Kędzierski, *Wodór – nadzieja niemieckiej polityki klimatycznej i przemysłowej*, „Komentarze OSW”, nr 330, 6.05.2020, osw.waw.pl; idem, *Niemcy: kolejne kroki w projektowaniu sieci wodorowej*, OSW, 23.11.2023, osw.waw.pl.

³³ *Der Stoff, aus dem die Zukunft ist: Sachsen treibt Hochlauf der Wasserstoffwirtschaft konsequent voran*, Saksońskie Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Transportu, 11.12.2023, medianservice.sachsen.de.

Land zainwestował w kilka lokalizacji – Lipsk, Chemnitz i Görlitz. Otworzono tam centra innowacji i technologii wodorowych³⁴. Drezno cyklicznie organizuje Międzynarodowy Kongres Innowacji w dziedzinie zielonego wodoru (GHIC). W Lipsku surowiec ten zajmuje centralne miejsce w licznych projektach komunalnych, takich jak elektrociepłownia Leipzig Süd, która w przyszłości ma być nim zasilana. Miasto planuje też postawić linie transportowe wodoru (by połączyć się z europejską siecią rurociągów wodorowych) oraz zakup pojazdów napędzanych tym paliwem.

Rozwój gospodarki wodorowej w Saksonii wiąże się także z problemami. Chodzi przede wszystkim o wysokie koszty technologii i infrastruktury. Dodatkowo land może mieć trudności z samodzielną produkcją przemysłowych ilości zielonego wodoru z powodu braku odpowiednich instalacji OZE, z czym wiąże się konieczność importu surowca i rozbudowy infrastruktury sieciowej. Brak odpowiednich punktów dostępu do sieci może sprawić, że lokalna społeczność nie zaakceptuje tego źródła energii, jak również zniechęcać inwestorów i komplikować rozwój gospodarki. Konieczne jest też uproszczenie procedur administracyjnych i regulacyjnych, aby skrócić czas wdrażania projektów³⁵.

Tworzenie nowych miejsc pracy związanych z technologiami wodorowymi może przyspieszyć bliska współpraca pomiędzy landami wschodnimi. Już w 2020 r. Brandenburgia, Saksonia i Saksonia-Anhalt zacieśniły kooperację w tej dziedzinie, widząc w wodorze szansę na zastąpienie węgla i restrukturyzację terenów pokopalnianych. We wspólnym dokumencie programowym podkreśliły konieczność wypracowania odpowiednich ram prawnych, które uczynią wytwarzanie i wykorzystanie zielonego wodoru konkurencyjnymi względem innych nośników energii. Przedstawiciele krajów związkowych postulują zwiększenie wsparcia federalnego – zarówno finansowego, jak i regulacyjnego – dla inicjatyw regionalnych w tym zakresie oraz przyspieszenie procedur ich wprowadzania³⁶.

³⁴ Saksońskie konsorcjum z udziałem badaczy z Uniwersytetu Technicznego w Chemnitz rozpoczęło budowę pierwszego w Europie tramwaju napędzanego wodorem. Plany zakładają, że do końca 2026 r. pierwsza taka linia – H₂ – zostanie uruchomiona w Görlitz. Projekt otrzymał 8 mln euro dofinansowania z Federalnego Ministerstwa Transportu.

³⁵ M. Kędzierski, *Niemcy: ustawa o finansowaniu bazowej sieci wodorowej*, OSW, 26.04.2024, osw.waw.pl.

³⁶ Dokument dotyczący filarów transformacji wschodnioniemieckiej gospodarki węglowej uznaje wodór za najważniejszy składnik przebudowy energetycznej i przemysłowej oraz wskazuje na jego potencjał do tworzenia nowych miejsc pracy i wartości gospodarczej, szczególnie w regionach przechodzących przemiany strukturalne. Zob. W. Günther *et al.*, *Eckpunktepapier der ostdeutschen Kohleländer zur Entwicklung einer regionalen Wasserstoffwirtschaft*, Sachsen, Sachsen-Anhalt, Brandenburg, mwae.brandenburg.de.

3. Saksońska Dolina Krzemowa

Jednym z przykładów udanej transformacji jest powstały w 2000 r. klaster produkcji półprzewodników Silicon Saxony. Zrzesza on prawie 500 członków, a zatrudnienie znalazło w nim łącznie ok. 76 tys. osób. Szacuje się, że w 2020 r. jego obroty wyniosły 16,5 mld euro. Do 2030 r. w okolicach Drezna ma pracować ok. 100 tys. ludzi – od programistów po dostawców i mikroelektroników. Zapowiedziane i rozpoczęte projekty sprawiają, że w ciągu najbliższych kilku lat w samym Dreźnie będzie potrzeba dodatkowych 25 tys. wykwalifikowanych pracowników³⁷.

Stolica landu, będąca centrum mikroelektronicznym również w NRD, przyciąga liczne inwestycje dzięki subwencjom rządowym oraz stałemu wsparciu politycznemu dla tego sektora (zob. ramka poniżej). Saksonia wykorzystuje wzrost znaczenia produkcji półprzewodników w Europie do promocji regionu jako czołowego ośrodka technologicznego. Pomaga w tym pozyskiwanie funduszy unijnych, m.in. w ramach europejskiego aktu w sprawie chipów, co wzbudza zainteresowanie kolejnych podmiotów³⁸.

W maju 2023 r. niemiecki Infineon rozpoczął budowę nowej fabryki mikroprocesorów w Dreźnie. Zainwestował w nią 5 mld euro, a 20% tej sumy ma przekazać w formie subwencji niemiecki rząd. Będzie to największy zakład tego typu w Europie – docelowo ma w nim zostać zatrudnionych ok. 1 tys. osób (w pozostałych zakładach firmy w mieście pracuje ich ok. 3 tys.). O znaczeniu przedsięwzięcia świadczy to, że w uroczystości wbudowania kamienia węgielnego uczestniczyli kanclerz Scholz i przewodnicząca Komisji Europejskiej Ursula von der Leyen. Rozpoczęcie produkcji zaplanowano na 2026 r.

Do zrealizowania podobnego projektu w Saksonii dąży tajwańska TSMC. Przedsiębiorstwo zamierza do 2027 r. uruchomić fabrykę półprzewodników w stolicy landu. Ma ona powstać jako spółka joint venture firm Bosch, Infineon i NXP Semiconductor na terenie przemysłowym Airportpark, gdzie ta pierwsza już wytwarza chipy. Utworzonych zostanie ok. 2 tys. nowych miejsc pracy. Grupa spodziewa się, że suma inwestycji przekroczy 10 mld euro, a TSMC zakłada, że połowę tej kwoty otrzyma w formie dotacji z budżetu federalnego RFN³⁹.

³⁷ *Sächsische Hightech-Branche optimistisch für 2024*, Süddeutsche Zeitung, 26.12.2023, sueddeutsche.de.

³⁸ European Chips Act to program UE zakładający inwestycje publiczno-prywatne o wartości 43 mld euro mające zwiększyć europejskie zdolności produkcji półprzewodników.

³⁹ *Regionalentwicklungsminister: TSMC-Ansiedlung „Riesenchance“*, Süddeutsche Zeitung, 11.04.2024, sueddeutsche.de.

Czynniki inwestycyjne

- Strategiczne inwestycje w zaplecze – Saksonia, a w szczególności Drezno, kładzie nacisk na infrastrukturę wodną, kanalizacyjną i energetyczną, kluczowe dla przyciągnięcia producentów mikroprocesorów. Jako przykład można wskazać budowę wodociągów rzecznych nad Łabą, które oprócz zapewniania wody pitnej mieszkańcom mają zaopatrywać fabryki w wodę przemysłową.
- Stabilność warunków inwestycyjnych i wsparcie polityczne, w tym subwencje federalne, szybkie przeprowadzanie procedur administracyjnych (w każdym z landów wygląda to inaczej) oraz niższe koszty produkcji.
- Edukacja i zasoby ludzkie – Saksonia góruje nad innymi regionami pod względem poziomu nauczania. Wdrożyła też programy współpracy m.in. z Tajwanem, w ramach których przyszli pracownicy szkolą się w tamtejszych zakładach produkcyjnych.
- Centralna lokalizacja i tradycje przemysłowe – Drezno należy do największych klastrów chipowych w Europie, a obecność dużych firm i zaawansowane zaplecze technologiczne przyciągają kolejne inwestycje.
- Dobra sytuacja na rynku mieszkaniowym – podejmujących pracę w Saksonii zachęca stosunkowo duża dostępność lokali i ich niższe ceny niż w innych dużych regionach przemysłowych, takich jak Zagłębie Ruhry, Monachium, Hamburg czy Berlin.

4. Turystyka

Jednym z motorów napędzających rozwój regionu i generujących nowe miejsca pracy w okresie transformacji węglowej jest turystyka. W 2019 r. (ostatni rok przed pandemią COVID-19) branża hotelarsko-gastronomiczna stanowiła nieco poniżej 2% wartości gospodarki landu. W sektorze turystycznym pracowało tam wówczas 194 tys. osób – ok. 10% wszystkich zatrudnionych – a jego obroty wyniosły ok. 8,1 mld euro⁴⁰. Po pandemii, w 2023 r., kraj związkowy zarejestrował 7,9 mln przyjazdów turystów oraz 20 mln noclegów (+10% względem 2022 r.).

⁴⁰ J. Ragnitz (red.), *Wirtschaft in Sachsen...*, op. cit.

Według danych z końca tego roku 19% niemieckich zwiedzających pochodziło z samej Saksonii, 12% z Bawarii, 11% z Brandenburgii, a po 10% – z Turynii i Nadrenii Północnej-Westfalii. W sumie ok. 60% przybyło z nowych landów, w tym z Berlina (9%)⁴¹. Wśród turystów zagranicznych najwięcej było Polaków, Czechów i Austriaków. Łączna liczba obcokrajowców odwiedzających land w 2023 r. wzrosła o 21% rok do roku⁴².

Kierunki rozwoju turystyki precyzuje strategia przyjęta przez rząd Saksonii w 2024 r.⁴³ Określa ona cele sektorowe na nadchodzące lata i wiążące ramy dla miejscowej administracji. Oprócz założeń dotyczących współpracy, zwłaszcza z Polską i Czechami (obejmuje ona transgraniczne szlaki turystyczne, wspólne kampanie marketingowe i projekty kulturalne), dokument zwraca uwagę na największe wyzwania w obszarze tej gałęzi gospodarki. Należą do nich brak pracowników i skutki zmian klimatycznych, w tym zmniejszenie ilości opadów śniegu w regionach narciarskich. Niektóre z planowanych działań – dotyczących m.in. obszarów pokopalnianych, w tym przekształcania wyrobisk w jeziora (atrakcje turystyczne) oraz generowania nowych miejsc pracy – wymagają współfinansowania federalnego i unijnego. Ich realizacja napotyka jednak liczne wyzwania. Jedno z głównych to niedobór wody – napełnieniu wyrobisk nie sprzyjają zmiany klimatyczne, choćby długotrwałe susze. Przykładowo zajmujące 1330 hektarów jezioro Sedlitz (największy z 30 sztucznych zbiorników utworzonych w ramach rekultywacji odkrywkowej kopalni węgla brunatnego na Łużycach) miało zostać napełnione w 2015 r., ale wciąż brakuje jednej trzeciej potrzebnej do tego wody, w związku z czym otwarcie zbiornika przesunięto na 2025 r.⁴⁴ Dodatkowo woda w nowych jeziorach często jest zanieczyszczona żelazem i siarczanami, co negatywnie wpływa na lokalne ekosystemy, a przekierowywanie jej do zalewania zbiorników może prowadzić do niedoborów w innych regionach⁴⁵. Problem stanowią też wysokie koszty budowy infrastruktury zapobiegającej przedostawaniu się wody do kopalń, np. ścian uszczelniających.

⁴¹ *Tourismuszahlen für 2023: Positiver Trend setzt sich fort – eines der erfolgreichsten Jahre für den Tourismus*, Saksońskie Ministerstwo Kultury i Turystyki, 20.02.2024, medienservice.sachsen.de.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Masterplan Tourismus Sachsen*, Saksońskie Ministerstwo Kultury i Turystyki, grudzień 2023, tourismus.sachsen.de.

⁴⁴ *Sedlitzer See*, Lausitzer Seenland, lausitzerseenland.de.

⁴⁵ J. Staude, *Warum der Klimawandel das Konzept der Braunkohle-Seen infrage stellt*, Frankfurter Rundschau, 10.11.2023, fr.de.

Chemnitz – Europejska Stolica Kultury 2025

W 2025 r. Europejską Stolicą Kultury będzie saksońskie przemysłowe Chemnitz. Zgodnie z mottem „C the Unseen” („Zobacz niewidzialne”) program promuje ukryty potencjał miast, nowe miejsca i nieznanych wcześniej twórców lokalnych. Obejmuje ok. 100 projektów z dziedzin kultury popularnej, muzyki, sztuki, sportu i designu. Budżet przedsięwzięcia wynosi 91 mln euro. Finansowanie pochodzi głównie z umowy zawartej pomiędzy rządem federalnym, Wolnym Państwem Saksonia i miastem Chemnitz, która zapewnia ok. 66 mln euro.

Organizatorzy „C the Unseen” przywiązują dużą wagę do współpracy z Polską i Czechami, m.in. w zakresie planowania poprawy infrastruktury turystycznej. (Przykładowo największy w Europie szlak sztuki i rzeźby „Purple Path” poprowadzi przez 38 gmin w regionie kulturalnym Chemnitz. Dzieła sztuki regionalnych artystów opowiedzą wspólną historię, że „wszystko pochodzi z gór”: od eksploatacji zasobów mineralnych i rozwoju rzemiosła po technologię i przemysł na dużą skalę. Szlak ma połączyć Chemnitz z Karłowymi Warami w Czechach). Dodatkowo przedstawiciele miasta konsultowali część pomysłów – szczególnie ten dotyczący trwałego wykorzystania zainwestowanych środków również po 2025 r. – z władzami Wrocławia, Europejskiej Stolicy Kultury w 2016 r.

Istotną rolę przy wyborze Chemnitz odegrał kontekst polityczny. Miasto w 2018 r. było areną rozruchów po zamordowaniu obywatela Niemiec przez dwóch imigrantów⁴⁶. Program Stolicy Kultury 2025 świadomie odnosi się do tych wydarzeń, upowszechniając wartości otwartości, różnorodności i demokracji. Inicjatywy takie jak „Wir sind mehr”, zainicjowana po zamieszkach, aby promować postawy antyrasistowskie i sprzeciw względem przemocy, stanowią jego integralną część.

⁴⁶ A. Ciechanowicz, *Zamieszki w Saksonii – polityczne konsekwencje*, OSW, 5.09.2018, osw.waw.pl.

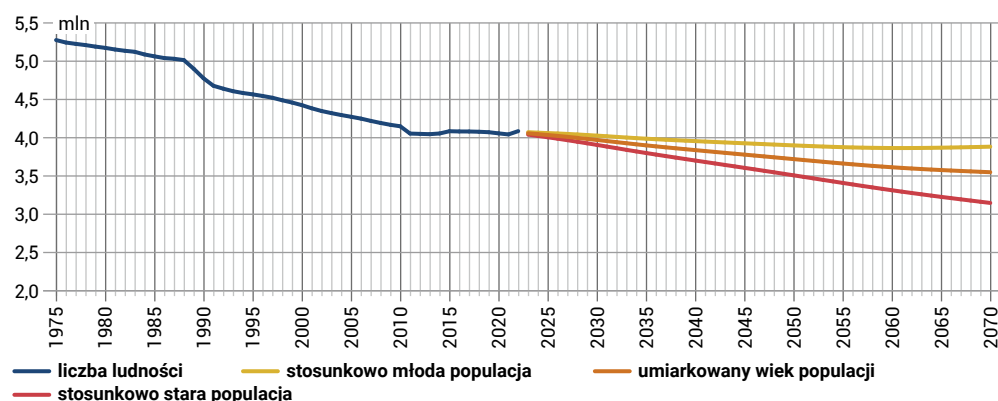
IV. DEMOGRAFIA W CIENIU TRANSFORMACJI

1. Depopulacja

Saksonia jest najludniejszym ze wszystkich nowych krajów związkowych. W 2022 r. żyło w niej 4,09 mln osób – 2,01 mln mężczyzn i 2,08 mln kobiet. Średni wiek mieszkańca wynosił 46,8 roku – o ponad dwa lata więcej niż ogólnoniemiecki. Populacja landu kurczy się niemal nieprzerwanie od ponad 50 lat i zgodnie z prognozami nadal będzie się zmniejszać (zob. wykres 6). Od czasu zjednoczenia Niemiec w 1990 r. Wolne Państwo Saksonia straciło prawie 700 tys. mieszkańców (dla porównania jego stolica, Drezno, liczy ich 560 tys.) – 14% obywateli. W latach 90. młodzi, najczęściej dobrze wykształceni ludzie, zwłaszcza kobiety, przenosili się na zachód w poszukiwaniu pracy, co wywołało trwałą dysproporcję w strukturze społecznej.

Federalny Urząd Statystyczny przewiduje dalsze kurczenie się i starzenie populacji landu (zob. ramka poniżej). W następnych latach ma się ona zmniejszać o 0,3–0,5% rocznie, do poniżej czterech milionów. Napływ imigrantów nie zrekompensuje deficytu urodzeń, a największy spadek liczby ludności nastąpi najpewniej w regionach południowo-zachodnich oraz na północy powiatów Budziszyn i Görlitz⁴⁷. Wzrost w tej dziedzinie rejestrują natomiast dwa największe miasta – Drezno i Lipsk.

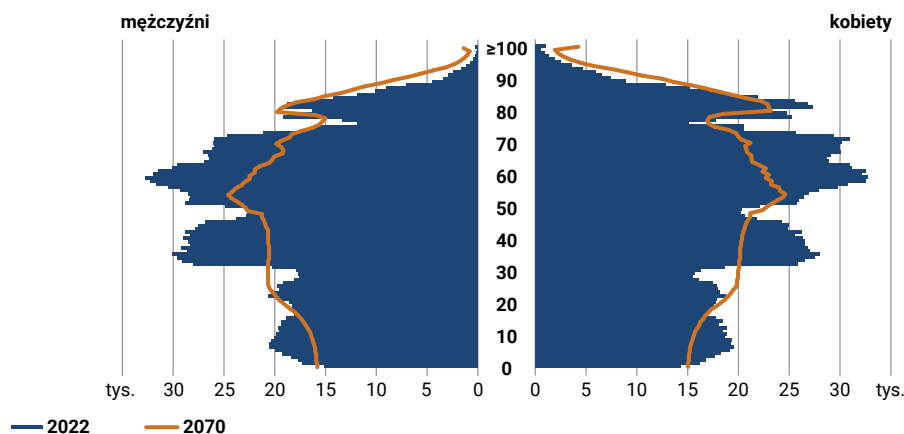
Wykres 6. Liczba ludności Saksonii i prognozy jej dotyczące

Źródło: opracowanie własne na podstawie [danych Demografieportal des Bundes und der Länder](#).

⁴⁷ [Bevölkerungszahl in Sachsen](#), Demografieportal des Bundes und der Länder, [demografie-portal.de](#).

Wykres 7. Struktura wiekowa populacji Saksonii 2022 i 2070 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie [danych Demografieportal des Bundes und der Länder](#).

2. Struktura wiekowa i jej dynamika

Land charakteryzuje się ujemnym przyrostem naturalnym. W 1990 r. urodziło się tam 49 tys. dzieci, a do 1994 r. – już tylko 22 tys. W następnych latach tendencja ta dwukrotnie się odwracała: w 2016 r. przyszło na świat 38 tys. Saksończyków, a w 2022 r. – zaledwie 30 tys. Obecnie wskaźnik dzietności wynosi 1,40 dziecka na kobietę i jest niższy od średniej dla całej RFN (1,46 w 2022 r.)⁴⁸. Zarazem wzrasta liczba zgonów – w 2022 r. w Saksonii zmarło 60 tys. osób (w 2019 r., przed pandemią COVID-19 – 55 tys.)⁴⁹. Gwałtowny spadek współczynnika urodzeń we wschodniej części RFN po 1990 r. wynikał m.in. z ekonomicznych i społecznych skutków zjednoczenia, w tym migracji młodych kobiet do zachodnich landów. Wskaźnik dzietności na obszarze byłej NRD osiągnął najniższy poziom – 0,77 – w latach 1993–1994, po czym zaczął rosnąć.

Odsetek Saksończyków poniżej 20. roku życia spadł z 24% w 1990 r. do 18% w 2022 r., zaś w wieku powyżej 65 lat stale się zwiększa: w 1990 r. wynosił 16%, a w 2022 r. – 27%⁵⁰. Dodatkowo pierwsze kohorty pokolenia wyżu demograficznego zaczęły osiągać wiek emerytalny, a na rynek pracy wchodzi mniej osób wskutek niskiego wskaźnika urodzeń na początku lat 90. Masowa

⁴⁸ *Geburtenverhalten – Basis für Familiengründungen*, Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Saksonii, 24.05.2024, [statistik.sachsen.de](#).

⁴⁹ *Sterbezahlen 2022 in Sachsen rückläufig*, Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Saksonii, 22.08.2023, [statistik.sachsen.de](#).

⁵⁰ *Altersstruktur der Bevölkerung in Sachsen*, Demografieportal des Bundes und der Länder, [demografieportal.de](#).

migracja młodych na zachód Niemiec – w szczególności od początku lat 90. do końca 2000 r. – doprowadziła do przerzedzenia populacji wschodnich krajów związkowych w średnim i starszym wieku produkcyjnym. W 1982 r. na każdy 1 tys. osób w wieku 65 lat i starszych przypadało ok. 1,6 tys. młodszych niż 20 lat, a w 2022 r. – tylko ok. 700⁵¹.

Zmienia się również struktura płci. W 1982 r. w Saksonii mieszkało ok. 2,39 mln mężczyzn i ok. 2,76 mln kobiet (87 mężczyzn na 100 kobiet), zaś w 2022 r. było ich odpowiednio o 15,8% i 24,8% mniej (w przypadku tej drugiej grupy mówimy o znaczącym spadku), na 100 kobiet przypadało na 97 mężczyzn.

Statystykę dotyczącą urodzeń i zgonów uzupełnia saldo migracji. Przez szereg lat było ono ujemne. Obecnie tendencja ta ulega zmianie – w 2022 r. w landzie osiedliło się 75 tys. osób więcej, niż go opuściło (to najlepszy rezultat ze wszystkich wschodnich krajów związkowych)⁵². Na tle reszty Saksonii wyróżniają się Lipsk i Drezno. Przewiduje się, że liczba ludności drugiego z nich wzrośnie z 554 tys. w 2018 r. do ok. 587 tys. w 2035 r. (w wariantcie najbardziej optymistycznym o 6%). Ten trend będzie jeszcze bardziej zauważalny w przypadku Lipska – w najbardziej optymistycznym scenariuszu jego populacja zwiększy się z 587 tys. w 2018 r. do ok. 681 tys. w 2035 r. (o 16%)⁵³. Oba miasta cieszą się popularnością ze względu na ich siłę gospodarczą i nowe inwestycje, urzędy administracji federalnej i landowej w nich funkcjonujące oraz media (w tym oddział telewizji publicznej MDR). Przede wszystkim zaś są to ważne ośrodki uniwersyteckie. Znaczenie ma ponadto – zwłaszcza w przypadku pierwszego z nich – położenie blisko Berlina i dobre z nim skomunikowanie.

Wyludnienie oraz zmiana struktury społecznej coraz silniej oddziałują na preferencje polityczne Saksończyków. AfD osiąga słabsze wyniki w okręgach o wyższych średnich dochodach i poziomie wykształcenia mieszkańców, natomiast lepsze w tych o starszej populacji, wyższym bezrobociu wśród młodzieży oraz większym odsetku obcokrajowców, zakładów rzemieślniczych i pracowników w sektorze produkcyjnym⁵⁴. Partię tę częściej wybierają mężczyźni niż kobiety (w wyborach do landtagów we wrześniu 2024 r. odpowiednio 35% i 25%) – odwrotnie niż CDU (29% i 34%) i BSW (10% i 13%).

⁵¹ *Bevölkerungsgruppen*, Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Saksonii, bevoelkerungsmonitor.sachsen.de.

⁵² *Wanderungen über die Grenzen der Bundesländer*, Federalny Urząd Statystyczny, statistikportal.de.

⁵³ *7. Regionalisierte Bevölkerungsvorausberechnung für den Freistaat Sachsen 2019 bis 2035*, Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Saksonii, 2020, demografie-portal.de.

⁵⁴ C. Franz et al., *Wirtschaft, Demografie und strukturelle Missstände: Die Faktoren hinter dem Erfolg der AfD bei der Europawahl 2024*, „DIW Wochenbericht“, DIW Berlin, 30/2024, diw.de.

Na to nakłada się większa popularność chadecji wśród seniorów. W Saksonii zdobyła ona 42% głosów osób w wieku 60 lat i starszych, ale tylko 15% tych poniżej 30. roku życia. Tak duże poparcie ze strony najstarszej, najliczniejszej i najbardziej zmobilizowanej grupy obywateli pozwoliło CDU wygrać kolejne wybory w tym kraju związkowym. Nieznacznie wyprzedziła ona AfD – najpopularniejszą frakcję wśród młodych (może liczyć na głosy 29% z nich). Za nią w tej kategorii plasuje się BSW – opowiedziało się za nim 10% ludzi poniżej 30. roku życia.

Populacja Saksonii do 2040 roku⁵⁵

Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Saksonii przygotował prognozy rozwoju demograficznego tego landu do 2040 r. Ich podstawę stanowiły dane z lat 2017–2021, w których uwzględniono szczególne okoliczności, jak napływ uchodźców z Ukrainy w 2022 r. Przyjęto przy tym, że ok. 52 tys. z nich pozostanie w kraju związkowym na stałe.

Niezależnie od wariantu przewiduje się stały spadek liczby ludności. W każdym rośnie też wskaźnik starości (proporcja 65-latków i starszych do tych w wieku produkcyjnym), a więc następuje starzenie się populacji. Zarazem we wszystkich zmniejsza się udział osób w wieku produkcyjnym, co wpłynie negatywnie na gospodarkę regionu.

Trzy warianty:

V1: optymistyczny – wysoki wskaźnik urodzeń i niska śmiertelność;

V2: środkowy – oparty na obecnych trendach;

V3: pesymistyczny – niski wskaźnik urodzeń i wysoka śmiertelność.

Ludność (wszystkie prognozy przewidują skurczenie się populacji do 2040 r.):

V1: spadek liczby ludności do 3,89 mln (o 3,7%);

V2: spadek liczby ludności do 3,81 mln (o 5,8%);

V3: spadek liczby ludności do 3,73 mln (o 7,8%).

Struktura wiekowa (wszystkie prognozy przewidują wzrost średniego wieku społeczeństwa):

V1: wzrost średniego wieku z 46,9 roku w 2021 r. do 47,4 roku w 2040 r.;

V2: wzrost średniego wieku z 46,9 roku w 2021 r. do 47,9 roku w 2040 r.;

V3: wzrost średniego wieku z 46,9 roku w 2021 r. do 48,4 roku w 2040 r.

⁵⁵ *Ergebnisse der 8. RBV für Sachsen*, Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Saksonii, 15.06.2023, bevoelkerungsmonitor.sachsen.de.

Odsetek osób powyżej 65. r.ż. (wszystkie prognozy zakładają jego wzrost):
V1: wzrost z 27% w 2021 r. do 29% w 2040 r.;
V2 i V3: wzrost z 27% w 2021 r. do 30% w 2040 r.

3. Młodzi obcokrajowcy

Społeczeństwo Saksonii staje się coraz bardziej heterogeniczne. W 1990 r. odsetek cudzoziemców w landzie wynosił 1%, a do 2022 r. wzrósł do 7,3% (ok. 300 tys. osób). Ich średni wiek jest zdecydowanie niższy od tego obywateli RFN – w 2022 r. 69% przybyszów nie miało skończonych 40 lat (wśród Niemców – 37%). Najwięcej obcokrajowców żyje w miastach, przykładowo w Lipsku stanowią 10,6% populacji⁵⁶.

Do 2015 r. najliczniejszą zagraniczną grupę narodowościową w kraju związkowym stanowili Wietnamczycy (zob. wykres 8), co wynika ze współpracy NRD z Wietnamem. Jej początki sięgają lat 50., kiedy to tamtejsi uczniowie, studenci, praktykanci i pracownicy naukowcy otrzymali możliwość nauki i szkolenia zawodowego w Niemczech Wschodnich, po czym powracali do ojczyzny. Pod koniec lat 70. gospodarka NRD potrzebowała dodatkowej siły roboczej, którą ściągnano m.in. właśnie z Wietnamu. W kwietniu 1980 r. oba państwa zawarły umowę o oddelegowaniu pracowników – do Niemiec Wschodnich przybyło ich wtedy ok. 60 tys. W momencie zjednoczenia we wschodnich landach przebywało ok. 20 tys. Wietnamczyków.

Wskutek kryzysu migracyjnego z 2015 r. najliczniejszą grupą obcokrajowców w Saksonii stali się Syryjczycy. Zmieniło się to po napływie uchodźców z Ukrainy. Na koniec 2022 r. Ukraińcy stanowili ok. 17% mieszkających w landzie bez niemieckiego paszportu, a Syryjczycy – nieco poniżej 10%. Od wielu lat jedną z najliczniejszych grup cudzoziemców osiedlających się tam są też Polacy. Coraz częściej przyjeżdżają do niego również zagraniczni studenci (w 1993 r. stanowili oni 5% przyjezdnych, a w 2020 r. – 17%). Aktualnie ponad połowa obcokrajowców na regionalnych uczelniach pochodzi z Azji, w większości z Chin, Indii i Syrii. Ważne miejsce na narodowościowej mapie kraju związkowego zajmują także Serbołużyczanie (zob. ramka poniżej).

⁵⁶ *Ausgewählte Fakten*, Biuro Saksońskiego Pełnomocnika ds. Obcokrajowców, sab.landtag.sachsen.de.

Mniejszość serbołużycka w Saksonii

Serbołużyczanie to jedna z czterech mniejszości narodowych uznawanych przez RFN (obok Duńczyków, Fryzów oraz Romów i Sinti). Zamieszkują głównie Łużyce w Saksonii i Brandenburgii. W pierwszym z landów żyje ich ok. 40 tys., z czego większość stanowią Górnołużyczanie osiedleni na obszarze między miastami Budziszyn, Kamenz i Hoyerswerda. Łącznie w Niemczech, Polsce i Czechach mieszka ok. 60 tys. osób tej narodowości (w tych dwóch ostatnich to małe społeczności).

Język i kultura

Serbołużyczanie posługują się dwoma językami – górnołużyckim w Saksonii i dolnołużyckim w Brandenburgii. Zachowali niepowtarzalne tradycje i obrzędy, takie jak Osterreiten (wielkanocne procesje konne) i Zampfern (obchody karnawału). W regionach zamieszkanym przez mniejszość występują dwujęzyczne tablice i oznakowania ulic.

Instytucje i organizacje

Najważniejszą organizacją grupy jest Domowina, założona w 1912 r. i działająca jako instytucja skupiająca wiele stowarzyszeń kulturalnych. Do istotnych organizacji należą też Sorbisches National-Ensemble – zespół muzyczny i taneczny promujący kulturę Serbołużyczan na arenie międzynarodowej – i Sorbisches Institut, badający ich język, historię i kulturę.

Wsparcie prawne i finansowe

Prawa ludności serbołużyckiej określa saksońska ustawa z 1999 r. Gwarantuje ona dotacje organizacjom mniejszości, zbiorowe i indywidualne prawo do zachowania, wyrażania oraz rozwijania tożsamości etnicznej, kulturowej i językowej czy możliwość używania serbołużyckich flagi i hymnu. Zawarto tam też podstawowe przepisy dotyczące używania języka serbołużyckiego w miejscach publicznych oraz przed władzami i sądami. Dokument opisuje również granice uznanego serbołużyckiego obszaru osadniczego w Saksonii, a powiązane z nim gminy i powiaty oraz ich niemieckie i serbołużyckie nazwy wymieniono w załączniku. Mniejszość w latach 2021–2025 ma otrzymywać na swą działalność 23,91 mln euro rocznie (łącznie dla Brandenburgii i Saksonii). Ponadto w 2024 r. Bundestag zatwierdził dodatkowe 19 mln euro na wsparcie jej instytucji.

Historia i współczesność

Serbołużyczanie zamieszkali w regionie Łużyc już w VI wieku podczas wędrówek ludów. W trakcie II wojny światowej byli prześladowani przez nazistów, ich organizacje rozwiązywano, a kulturę tłumiono. Za NRD państwo wspierało tę grupę, ale jej działalność podlegała ścisłej kontroli.

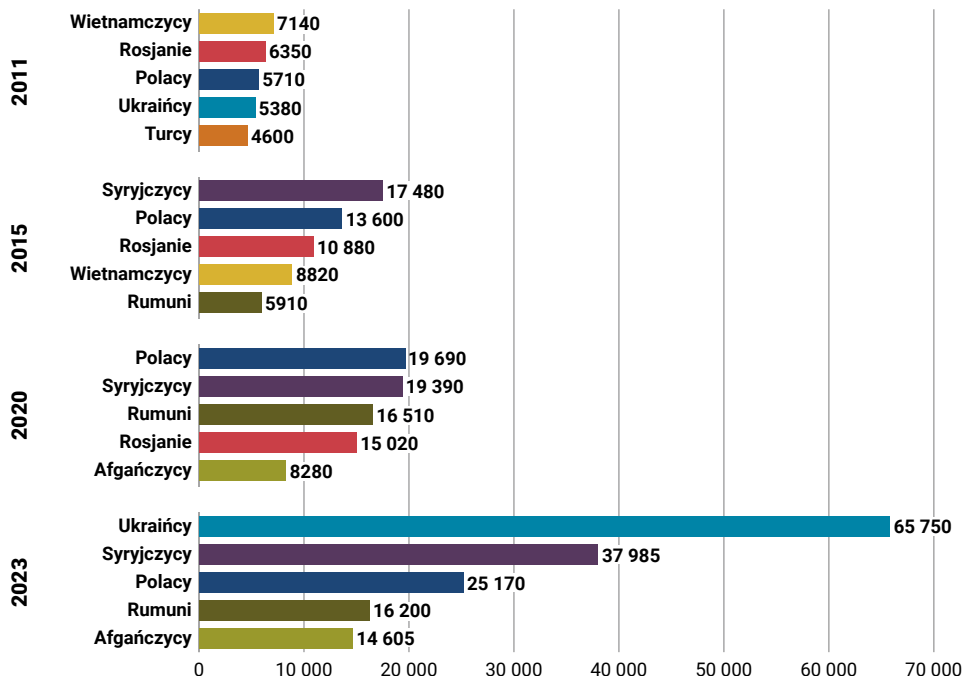
Znana postać

Stanisław Tillich – polityk CDU i premier Saksonii w latach 2008–2017 – pochodzi z serbołużyckiej rodziny. Często odwoływał się do narodowych korzeni i wspierał działania na rzecz zachowania i promocji kultury mniejszości.

Aktualne wyzwania

Serbołużyczanie borykają się zwłaszcza z problemami z asymilacją i germanizacją, prowadzącymi do kurczenia się grona osób mówiących w językach mniejszości.

Wykres 8. Najliczniejsze narodowości cudzoziemców w Saksonii w latach 2011, 2015, 2020 i 2023

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego Wolnego Państwa Saksonii, bevoelkerungsmonitor.sachsen.de.

4. Perspektywy demograficzne

Przeciwdziałanie starzeniu się społeczeństwa oraz ujemnemu przyrostowi naturalnemu należy do priorytetów Saksonii. W ramach funkcjonującego od 2007 r. programu populacyjnego kraju związkowego wsparcie – łącznie ponad 10,4 mln euro – uzyskało ok. 250 projektów nakierowanych na poprawę warunków życia rodzin z dziećmi (m.in. rozwój systemu opieki przedszkolnej) i oferowanie atrakcyjnych miejsc pracy. Finansowano przedsięwzięcia na rzecz pozyskiwania fachowców, poprawy opieki medycznej, przystosowania obszarów wiejskich do zmian demograficznych oraz utrzymania infrastruktury i dostępności usług w średnich i małych miastach⁵⁷.

Tabela 2. Porównanie wybranych wskaźników demograficznych we wschodnich i w zachodnich landach

Wskaźnik	Niemcy wschodnie	Niemcy zachodnie	Saksonia
Liczba ludności w 1990 r.	15 mln	62 mln	4,7 mln
Liczba ludności w 2022 r.	12,6 mln	68 mln	4,09 mln
Zmiana liczby ludności (1990–2022)	spadek o ok. 16%	wzrost o ok. 10%	spadek o 14%
Saldo migracji z zagranicy (1991–2022)	+1,2 mln	+8,9 mln	brak danych
Saldo migracji wewnętrznej (1991–2022)	-1,2 mln (w stronę zachodu)	+1,2 mln (ze wschodu)	brak danych
Nadwyżka zgonów nad narodzinami (1990–2022)	2 mln	2 mln	brak danych

⁵⁷ Od 2016 r. Saksonia wspiera również programy „New Land Winners” Instytutu Rozwoju Regionalnego w Thünen, finansując projekty społeczne i te ukierunkowane na innowacje. Nagroda Generation Award pod patronatem premiera landu dla najlepszych przedsięwzięć międzypokoleniowych wynosi zaś 25 tys. euro.

Wskaźnik	Niemcy wschodnie	Niemcy zachodnie	Saksonia
Odsetek młodzieży (poniżej 20 lat) w 1990 r.	25%	21%	24%
Odsetek młodzieży (poniżej 20 lat) w 2022 r.	18%	19%	18%
Odsetek seniorów (65 lat i więcej) w 1990 r.	14%	15%	16%
Odsetek seniorów (65 lat i więcej) w 2022 r.	27%	21%	27%
Odsetek cudzoziemców w 1990 r.	1% (112 tys.)	8% (5 mln)	1% (47 tys.)
Odsetek cudzoziemców w 2022 r.	7% (908 tys.)	16% (10,6 mln)	7% (300 tys.)
Oczekiwana długość życia mężczyzn w 1991 r.	69,9 roku	73,1 roku	brak danych
Oczekiwana długość życia kobiet w 1991 r.	76,7 roku	79 lat	brak danych
Oczekiwana długość życia mężczyzn w 2020 r.	77,6 roku	79,4 roku	brak danych
Oczekiwana długość życia kobiet w 2020 r.	83,1 roku	83,3 roku	brak danych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Federalnego Urzędu Statystycznego, destatis.de.

Kluczowym czynnikiem kształtującym demografię landu pozostanie migracja. Naturalne kurczenie się liczby ludności może zostać zrekompenrowane właśnie przez dalszy napływ obcokrajowców – zarówno z UE, jak i z innych krajów. Wymaga to jednak skutecznej integracji (zwłaszcza ekonomicznej) przybyszów, która pomoże zwiększyć akceptację społeczną dla imigracji. Różnice demograficzne między Saksonią a zachodnimi krajami związkowymi będą się jednak pogłębiać. Pomoc dla regionów wiejskich, rozwój infrastruktury oraz polityka

prorodzinna mogą wpłynąć na ustabilizowanie się sytuacji. Jedno z najważniejszych wyzwań stojących przed landem to rozwój obszarów wiejskich i mniejszych miejscowości, które dominują w jego krajobrazie. Istnieje szansa, że działania ukierunkowane na poszerzenie dostępności lokalnych usług publicznych, tworzenie miejsc pracy i poprawę jakości życia przyciągną młodsze pokolenia oraz spowolnią proces depopulacji.

V. POLITYKA ZAGRANICZNA

Uprawnienia landów w polityce zagranicznej są ograniczone – najistotniejsze kompetencje w tej dziedzinie przysługują rządowi federalnemu (art. 32 Ustawy Zasadniczej RFN), a aktywność krajów związkowych obejmuje współpracę z nim w Bundesracie oraz kroki czynione samodzielnie, czasem konkurujące z polityką federalną. W ramach działalności izby landy współkształtują politykę europejską, m.in. włączając się w proces legislacyjny dotyczący adaptowania aktów prawnych UE do prawa niemieckiego (art. 23 Ustawy Zasadniczej RFN). Zgody Bundesratu wymaga również zmiana traktatów europejskich.

Ochrona interesów krajów związkowych za granicą RFN koncentruje się na ich współpracy regionalnej i transgranicznej, wsparciu eksporterów oraz kooperacji naukowej, kulturalnej i edukacyjnej. Wszystkie landy mają przedstawicielstwa przy UE i w najważniejszych państwach partnerskich, np. w USA. Największą aktywność na polu polityki zagranicznej przejawiają landy zachodnie – Bawaria, Badenia-Wirtembergia i Nadrenia Północna-Westfalia. Z racji wielkości i zamożności dbają one o korzyści gospodarcze i kontakty kulturalne w różnych regionach świata. Saksonia reprezentuje swoje interesy głównie regionalnie, w krajach sąsiedzkich i w Unii. Na odrębną uwagę zasługują stosunki z Rosją, do jej agresji na Ukrainę traktowane przez Drezno priorytetowo.

1. Polska

Związki z RP mają przede wszystkim wymiar regionalny i są pokłosem ponadstukilometrowej granicy. Kooperację spaja pamięć zarówno o wspólnej przeszłości – czasach rządów Augusta II i jego syna Augusta III, którzy byli jednocześnie elektorami Saksonii i królami Polski – jak i o późniejszej roli Saksonii, np. w pomocy powstańcom listopadowym i styczniowym poprzez udzielenie im schronienia⁵⁸. Stąd w tkance miejskiej landu (m.in. w Dreźnie i Lipsku) da się zauważyć ślady polskie, a o promocję kultury dba Instytut Polski w Lipsku. W języku polskim znajdziemy również pojęcie „saksy”, definiowane jako sezonowa praca zarobkowa za granicą, początkowo – ze względu na bliskość geograficzną i rozwiniętą gospodarkę – głównie właśnie w Saksonii.

Dzisiejsze współdziałanie opiera się na polsko-niemieckim traktacie o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 r. oraz na późniejszych

⁵⁸ Zob. *Za króla Sasa, czyli Niemcy na polskim tronie*, „Pomocnik historyczny Polityki”, nr 3/2004.

deklaracjach i inicjatywach lokalnych. Saksonia zawarła umowy o kooperacji z województwami dolnośląskim i lubuskim. Dolny Śląsk i land prowadzą biura regionalne (odpowiednio w Dreźnie i we Wrocławiu), wspierające formalne kontakty oraz informujące mieszkańców o walorach turystycznych i gospodarczych sąsiada. Od 1999 r. odbywają się częste spotkania przedstawicieli saksońskich ministerstw i urzędów Dolnego Śląska. Premier kraju związkowego regularnie odwiedza Polskę. Województwo lubuskie współpracuje z Saksonią na mocy wspólnych deklaracji z 2002 i 2008 r. Za kluczowy projekt uważa się kooperację w ramach leżącego w granicach obu podmiotów Parku Mużakowskiego (niem. Fürst-Pückler-Park) – wpisanego na listę UNESCO centrum kulturalnego i turystycznego.

Tabela 3. Najważniejsi partnerzy handlowi Saksonii w 2023 roku

Eksport (w mld euro)		Import (w mld euro)	
Chiny	6,459	Chiny	4,430
Stany Zjednoczone	4,651	Czechy	4,201
Wielka Brytania	3,969	Polska	3,231
Polska	2,662	Węgry	2,434
Czechy	2,579	Holandia	2,097
Francja	2,451	Stany Zjednoczone	1,773
Włochy	1,967	Włochy	1,545
Belgia	1,900	Austria	1,505
Tajwan	1,832	Francja	1,451
Szwajcaria	1,777	Japonia	1,225

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego Wolnego Państwa Saksonii, statistik.sachsen.de.

Polska – podobnie jak Czechy – znajduje się wśród najistotniejszych parterów handlowych landu (zob. tabela 3). W 2023 r. jego eksport do pierwszego z tych państw wyniósł 2,66 mld euro, a do drugiego – 2,57 mld euro, co plasuje je w czołówce odbiorców tamtejszych towarów⁵⁹. Drezno angażuje się w transgraniczne inicjatywy wspierające kontakty gospodarcze w energetyce, motoryzacji i nowych technologiach. Nie można także zapominać o Polsko-Saksońskim Forum Gospodarczym, poruszającym m.in. tematykę rozwoju współpracy wodorowej.

Zasadnicze znaczenie dla gospodarki landu mają pracownicy dojeżdżający do niego codziennie z Polski i Czech. W 2022 r. zatrudnionych w nim było ok. 14 tys. Polaków i ok. 11,5 tys. Czechów⁶⁰. Pandemia COVID-19, w trakcie której kontrole graniczne i ograniczenie ruchu skutkowały wielogodzinnymi kolejkami przy wjeździe do RFN, uwidoczniła rolę gasterbeiterów na tamtejszym rynku pracy. Przedsiębiorcy oferowali wtedy dodatki celowe, aby zrekompensować koszty wynajmu mieszkań po niemieckiej stronie granicy.

Do największych projektów współpracy saksońsko-polskiej należą m.in. modernizacja tras S8 (Wrocław–Kłodzko–granica) i E40 (Wrocław–Drezno) oraz zwiększenie liczby połączeń kolejowych między Wrocławiem a Drezniem. Inwestycje w transport publiczny obejmują ponadto zintegrowane systemy biletowe oraz budowę stacji ładowania pojazdów elektrycznych. Ważnym wydarzeniem gospodarczym jest Polsko-Niemiecko-Czeskie Forum Kooperacji w Karpaczu, gromadzące ponad 500 uczestników. Z kolei inicjatywa Saksońsko-Polski Dzień Innowacji koncentruje się na zrównoważonej mobilności, inteligentnych miastach i energooszczędnych technologiach.

Pomiędzy uczelniami i instytutami badawczymi powstają wspólne laboratoria badawczo-rozwojowe. Intensywna współpraca łączy np. Politechnikę Wrocławską z Uniwersytetem Technicznym w Dreźnie. Rozwijane są programy studiów i kursów, umożliwiające zdobycie dyplomu uznawanego w obu państwach. Tę kooperację dopełniają transgraniczne targi pracy i dni kariery.

⁵⁹ Najważniejszy kontrahent Saksonii to Chiny. Przełomowy moment w ich relacjach stanowiło podpisanie w 2007 r. umowy partnerskiej z prowincją Hubei, w której mieszka 58 mln osób – dziesięciokrotnie więcej niż w landzie. Już w 2009 r. ChRL odebrała USA status głównego kierunku saksońskiego eksportu (w 2022 r. odpowiadała za jego 19%). Stosunki te są systematycznie wzmacniane, co potwierdzają regularne wizyty przedstawicieli rządu kraju związkowego w Chinach oraz organizowanie przezeń Dnia Chińskiego.

⁶⁰ *DGB Sachsen lehnt stationäre Grenzkontrollen zu Tschechien und Polen ab*, DGB Bezirk Sachsen, 27.09.2023, sachsen.dgb.de.

Istotnym impulsem do zacieśniania więzi dwustronnych jest strategia Programu Współpracy Interreg Polska-Saksonia 2021-2027, która ma na celu poprawę jakości usług edukacyjnych, wspomaganie kultury i zrównoważonej turystyki oraz lepsze zarządzanie kooperacją transgraniczną. Budżet tego współfinansowanego z UE przedsięwzięcia wynosi 60 mln euro⁶¹.

Polsko-saksońskie fora dialogu uzupełnia Partnerstwo Odry – nieformalny format regionalny zainicjowany w 2006 r., obejmujący cztery niemieckie kraje związkowe i cztery polskie województwa. Ma on za zadanie pogłębiać bieżące, operacyjne kontakty administracyjne, gospodarcze, naukowe i kulturalne. Jego praktyczny wymiar wybijał się w trakcie kryzysów. Po inwazji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. Saksonia szybko zareagowała na potrzeby uchodźców, m.in. przekazując Fundacji Ukraina dotację w wysokości 100 tys. euro. Środki te przeznaczono na pomoc Ukraińcom przybywającym na Dolny Śląsk.

Polityka zagraniczna krajów związkowych wykuwa się też na wspólnych posiedzeniach ich rządów. Efektem takiej współpracy Drezna i Poczdamu (Brandenburgia) było zainicjowanie w Bundesracie rezolucji dotyczącej intensyfikacji stosunków z Polską. 30 kwietnia 2024 r. oba gabinety ogłosiły chęć wzmocnienia więzi z Warszawą i zaapelowały do rządu federalnego RFN o zawarcie z sąsiadem kompleksowego porozumienia wzorowanego na traktacie akwizgrańskim z Francją. Postulowały także rozważenie utworzenia niemiecko-polskiego funduszu obywatelskiego, aby wspierać kooperację transgraniczną. W zaakceptowanym dokumencie stwierdzono, że lepsza integracja regionów przygranicznych leży w żywotnym interesie ich mieszkańców. Współpraca obejmowałaby poprawę połączeń transportowych, zdrowie, edukację, służby ratunkowe, rynek pracy, transformację strukturalną i innowacje. Podobne propozycje znalazły się w przyjętej w czerwcu 2024 r. rezolucji Bundesratu o zbliżeniu polsko-niemieckim⁶².

Do fundamentalnych długookresowych wyzwań w relacjach bilateralnych należą skutki kryzysu demograficznego – m.in. konkurencja o pracowników (właściwie we wszystkich sektorach).

⁶¹ *Program Współpracy Interreg Polska-Saksonia 2021-2027*, Wspólny Sekretariat Programu Współpracy Interreg Polska-Saksonia 2014-2020, za: ewt.gov.pl.

⁶² *Beschluss des Bundesrates: Entschließung des Bundesrates für einen Ausbau der deutsch-polnischen Begegnungen*, Drucksache 217/24, Bundesrat, 14.06.2024, bundesrat.de.

2. Czechy

Praga to, jak już wspomniano, jeden z czołowych partnerów Drezna. Ścisłe kontakty polityczne –zarówno dwu- (m.in. w 2024 r. do landu przybył czeski prezydent Petr Pavel), jak i wielostronne (m.in. w formatach obejmujących Saksonię, Czechy, Polskę i Bawarię) – uzupełniają rozwiniętą kooperację ekonomiczną. Obie stolicy odwołują się do tradycji wielowiekowego sąsiedztwa, w tym do zażyłych stosunków ekonomicznych oraz udzielenia przez Saksonię w XVII wieku schronienia wielu Czechom uciekającym przed prześladowaniami religijnymi (wówczas była też ona miejscem spotkań czeskich i słowackich protestantów istotnym dla rozwoju myśli o bliskości obu narodów).

Czechy i Saksonia mają 454 kilometry wspólnej granicy, a najpełniej współpracującymi powiatami nadgranicznymi są Liberec, Uście nad Łabą i Karlowe Wary oraz poszczególne miasta, np. Gródek nad Nysą. Ramy partnerstwa wyznacza podpisana w 1992 r. Wspólna deklaracja o kooperacji. Od 1993 r. bilateralna grupa robocza składająca się z przedstawicieli ministerstw spotyka się pod przewodnictwem urzędników kancelarii premiera landu i czeskiego MSZ, aby koordynować współdziałanie. Otwarte w czerwcu 2012 r. Biuro Łącznikowe Saksonii w Pradze funkcjonuje jako quasi-ambasada oraz odgrywa ogromną rolę w promowaniu kultury, gospodarki i inicjatyw społecznych kraju związkowego w Czechach. Istnienie instytucji przekłada się również bezpośrednio na wzrost zainteresowania nim wśród turystów znad Wełtawy.

Do zacieśnienia więzi dwustronnych znacząco przyczynia się program Interreg Saksonia–Czechy 2021–2027 (współfinansowany przez UE, będący kontynuacją podobnej inicjatywy z lat 2014–2020). Pozwala on realizować projekty ukierunkowane na zwiększenie konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw, przeciwdziałanie zmianom klimatycznym oraz poprawę infrastruktury turystycznej. Dysponuje budżetem w wysokości 142 mln euro.

Coraz ważniejszy aspekt polityki zagranicznej Drezna stanowi współpraca czesko-saksońsko-bawarska w zakresie infrastruktury transportowej, gospodarki i bezpieczeństwa. Kluczowe przedsięwzięcie rozwijane w ich ramach to elektryfikacja łączącej Norymbergę z Pragą magistrali Frankonia–Saksonia, co ma polepszyć jakość połączeń kolejowych i przyspieszyć rozwój gospodarczy tych trzech regionów. O intensyfikacji kooperacji politycznej świadczy zorganizowanie w kwietniu 2024 r. pierwszego spotkania z udziałem szefa rządu Saksonii, szefa kancelarii premiera Bawarii i przewodniczącego czeskiego Senatu. Poruszono wówczas – oprócz pierwszoplanowej dla wszystkich stron kwestii

ograniczenia migracji – tematy kooperacji gospodarczej i edukacyjnej (w tym w dziedzinie kształcenia w Niemczech kadr na potrzeby czeskich elektrowni jądrowych) oraz wzmocnienia współpracy służb ratowniczych z obszarów granicznych⁶³.

Saksonię, Polskę i Czechy łączy format Euroregionu Nysa, utworzonego w 1991 r. i obejmującego przygraniczne obszary RP, Czech i RFN. Zmaga się on ze starzeniem się populacji (odsetek osób w wieku powyżej 65 lat w jego części niemieckiej wynosił w 2021 r. 27%, natomiast w polskiej i czeskiej – po 21%), zróżnicowanym rynkiem pracy i dysproporcjami w wynagrodzeniach. Obszar ma duży potencjał turystyczny, czego dowodzi rosnąca liczba zwiedzających, szczególnie w części polskiej. Jego priorytety na lata 2021–2027 wyznacza strategia opracowana przez trzy państwa (zastąpiła ona poprzednią, z lat 2014–2020). Aktywność formatu skupia się na sześciu filarach: transporcie, gospodarce, środowisku, zarządzaniu ryzykiem, kulturze i edukacji⁶⁴.

3. Unia Europejska

Wraz ze zjednoczeniem Niemiec w 1990 r. terytorium byłej NRD – w tym Saksonia – znalazło się w Unii Europejskiej. Zaangażowanie kraju związkowego w politykę organizacji wzrosło po rozszerzeniu jej m.in. o Polskę i Czechy, co otworzyło nowe możliwości współpracy transgranicznej w wielu sferach, zwłaszcza gospodarczej.

Drezno – tak jak inne stolice landów – dąży do zwiększenia swojego wpływu na unijne prawodawstwo, tak by było ono jak najkorzystniejsze dla regionu. Lobbingowi politycznemu i gospodarczemu służy m.in. reprezentacja przy instytucjach UE – podobnie jak większość krajów związkowych również Saksonia od 1991 r. prowadzi w Brukseli biuro (od 2022 r. – przedstawicielstwo). Podlega ono landowemu Ministerstwu Sprawiedliwości i Demokracji, Europy i Równości. Zatrudnia 16 pracowników (stan na 2024 r.), przede wszystkim oddelegowanych z resortów.

Do głównych zadań placówki należy monitorowanie poczynąń organów i instytucji europejskich oraz agitowanie na rzecz uwzględniania przez nie stanowiska Drezn w aktualnych kwestiach. Organizuje ona wizyty jego reprezentantów

⁶³ A. Hummel, *Sachsen, Bayern und Tschechien fordern Begrenzung*, Bayerische Staatszeitung, 29.04.2024, bayerische-staatszeitung.de.

⁶⁴ Zob. *Strategia rozwoju Euroregionu Nysa 2021–2027*, Euroregion Nysa, euroregion-nysa.pl.

w Brukseli i wyjazdy do Saksonii, utrzymuje kontakty innymi regionami, firmami i związkami oraz ułatwia współpracę między landowymi i europejskimi urzędnikami i parlamentarzystami. Pełni też funkcję informacyjną i promocyjną poprzez przygotowywanie rozmaitych wydarzeń i podejmowanie działań publicznych w stolicy UE.

Za priorytet polityki europejskiej kraju związkowego uznano transformację dotychczasowych regionów węglowych w obszary innowacyjne i zrównoważone gospodarczo – dzięki wsparciu z funduszy europejskich. Podkreśla to opublikowana w 2022 r. strategia landu⁶⁵. Położono w niej nacisk na kooperację transgraniczną z Polską i Czechami oraz na rozwój infrastruktury transportowej i energetycznej, które określa się mianem kluczowych dla integracji regionalnej i ekonomicznej. Saksonia dąży do udziału lokalnych instytucji w unijnych inicjatywach badawczych takich jak Horyzont Europa. W jej polityce europejskiej promowane są równość płci, praworządność i demokracja, zwraca się też uwagę na potrzebę edukacji obywatelskiej i wymiany kulturalnej w ramach programów UE. Ważną składową dokumentu stanowi postulat wspólnej polityki azylowej – land zabiega o ograniczenie migracji, zabezpieczenie granic i integrację przybyszów⁶⁶.

Saksończycy o rozszerzeniu Unii

Mieszkańcy Saksonii, Saksonii-Anhalt i Turyngii mają zróżnicowane opinie na temat największego rozszerzenia UE na wschód, które nastąpiło 20 lat temu. Wyniki badania przeprowadzonego przez media publiczne MDR wskazują, że spośród tych trzech landów to w Saksonii jest ono postrzegane najpozytywniej⁶⁷. Dwie trzecie jej obywateli uznają relacje społeczne z sąsiednimi państwami wschodnimi za dobre. Dla porównania w Saksonii-Anhalt i Turyngii analogicznego zdania jest ok. 50% ankietowanych.

Saksończycy zauważają znaczne korzyści gospodarcze płynące z powiększenia się wspólnoty. Ponad połowa respondentów sądzi, że pomogło ono złagodzić niedobory siły roboczej w regionie – pracownicy z Polski

⁶⁵ *Europapolitische Schwerpunkte der Sächsischen Staatsregierung*, Wolne Państwo Saksonia, 10.05.2022, europa.sachsen.de.

⁶⁶ W 2023 r. w ośrodkach dla uchodźców w Saksonii zarejestrowano 23 132 osoby ubiegające się o azyl. Ich liczba była wyższa niż w 2022 r. (18 474) i znacznie wyższa niż w latach 2016–2021.

⁶⁷ F. Höhnle, *Sachsen sehen EU-Osterweiterung positiver*, MDR, 1.05.2024, mdr.de.

odgrywają tam pierwszoplanową rolę w wielu sektorach gospodarki, szczególnie na obszarach przygranicznych. W Saksonii-Anhalt i Turyngii takie stanowisko prezentuje ok. 33% badanych.

Pomimo ogólnego poparcia dla rozszerzenia UE pojawiają się również obawy z nim związane. Prawie połowa ankietowanych ze wszystkich krajów związkowych uważa, że otwarcie granic wschodnich wpłynęło negatywnie na ich poczucie bezpieczeństwa. Inni zwracają uwagę na problem nielegalnej migracji i konieczność ochrony granic.

4. Rosja

Do lutego 2022 r. Saksonia rozwijała z FR bardzo intensywne kontakty kulturalne, naukowe i edukacyjne oraz więzi gospodarcze. W debacie publicznej dominowały dwa zagadnienia – znaczenie tej współpracy dla gospodarki landu oraz jego szczególne związki historyczne z Rosją⁶⁸. Dane jednoznacznie wskazują, że to pierwsze wyolbrzymiano. W 2018 r. (przed pandemią COVID-19 i pełnoskalową rosyjską inwazją na Ukrainę) wartość wymiany towarowej między nimi wyniosła 0,7 mld euro. Dla porównania w tym samym roku obroty handlowe kraju związkowego z Polską osiągnęły ok. 4 mld euro, a z Czechami – 6 mld euro⁶⁹. Podobnie jak rząd federalny premier Saksonii opowiadał się za utrzymywaniem dialogu z Moskwą bez względu na jej wrogie poczynania wobec Niemiec (np. atak cybernetyczny na Bundestag w 2015 r.) czy prowadzenie przez nią operacji na wschodzie Ukrainy. O prężnych stosunkach świadczyła m.in. bliska kooperacja regionalna z Petersburgiem, Baszkortostanem i Tatarstanem. Regularnie organizowano wspólne delegacje biznesowe i uczestniczono w targach.

Wraz z wybuchem wojny nastąpiło zerwanie tych kontaktów. Pomimo to land oręduje za likwidacją sankcji UE wymierzonych w agresora, naprawą gazociągu Nord Stream 2 i dalszym korzystaniem z niego, a także powrotem do dobrych relacji gospodarczych z Rosją po ustaniu starć. Premier kraju związkowego wielokrotnie domagał się zamrożenia konfliktu czy ograniczenia świadczeń dla ukraińskich uchodźców, krytykował dostarczanie przez RFN uzbrojenia dla Kijowa i sugerował, by zaakceptował on tymczasowe ustępstwa terytorialne na rzecz najeźdźców. Ostatnio Kretschmer odwiedził Moskwę w 2021 r.,

⁶⁸ *Heimatwechsel. Sachsen und Russland. Deutsche aus Russland in Sachsen*, Zentrum für Kultur und Geschichte, bvs.sachsen.de.

⁶⁹ *Statistisches Jahrbuch Sachsen 2019*, Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Saksonii, grudzień 2019, statistischebibliothek.de.

ale nie pozwolono mu się spotkać z Władimirem Putinem. W liście wysłanym po powrocie do kraju szef rządu podziękował przywódcy FR za „stymulującą rozmowę” przez telefon, zaprosił go do Drezna i po raz kolejny podkreślił siłę przyjaźni saksońsko-rosyjskiej⁷⁰.

Symptomatyczny dla myślenia premiera landu i zarazem wiceprzewodniczącego CDU jest wywiad udzielony przezeń pod koniec 2023 r. redaktorom grupy medialnej Funke. Stwierdził w nim, że w polityce wobec Moskwy musi nastąpić zwrot – „Rosja jest naszym sąsiadem. Niebezpiecznym, nieprzewidywalnym, ale sąsiadem. Pomysł osłabienia Rosji militarnie, politycznie i gospodarczo, tak aby nie mogła już stanowić dla nas zagrożenia, to postawa rodem z XIX wieku. Kładzie ona podwaliny pod dalsze konflikty”⁷¹. Z podobnym przekazem utożsamia się duża część społeczeństwa saksońskiego, jak również – szerzej – mieszkańców landów wschodnich. Ich zrozumieniem dla podobnych argumentów można tłumaczyć niższą tam niż na zachodzie RFN aprobatę dla wspierania Ukrainy oraz działań kanclerza Scholza w obliczu wojny⁷².

We wschodnich krajach związkowych nie postrzega się Moskwy jako wroga i okupanta, a raczej jako wyzwoliciela spod nazistowskiego reżimu. Dodatkowo akcentuje się „szczególne stosunki w ramach przyjaźni niemiecko-radzieckiej w czasach NRD”⁷³. W tej narracji FR jawi się jako przeciwwaga dla Zachodu, który po szoku transformacji 1989 r. wielu osobom kojarzy się negatywnie – jako narzucający swoją wolę „kapitalista i kolonizator”. Do tego dochodzi wciąż żywy międzypokoleniowy mit silnych więzi pomiędzy Niemcami na wschodzie a Rosjanami, opierający się choćby na licznych wymianach młodzieży, podróżach studyjnych i konkursach. Paradoksalnie na percepcję Moskwy pozytywne wpłynęło też stacjonowanie radzieckich jednostek wojskowych w NRD (w 1991 r. przebywało tam ok. 544 tys. żołnierzy wraz z personelem pomocniczym i rodzinami; dla porównania w Polsce pod koniec 1990 r. znajdowało się ok. 48 tys. wojskowych, a wraz z personelem pomocniczym i rodzinami – ok. 90 tys. obywateli ZSRR). Część miejscowych przychylnie oceniała obecność armii radzieckiej – patrzono na nią m.in. jako na pracodawcę czy przez pryzmat okazjonalnych kontaktów. Jednym z efektów tych doświadczeń jest przekonanie o bliskości kulturowej z Rosją, podzielane przez 25% mieszkańców wschodu RFN (i 7% tych z zachodu).

⁷⁰ *Kretschmer umgarnte Putin offenbar in zwei Briefen*, Spiegel, 23.02.2024, [spiegel.de](https://www.spiegel.de).

⁷¹ *Kretschmer schlägt Ukraine vorübergehenden Gebietsverzicht vor*, Spiegel, 27.12.2023, [spiegel.de](https://www.spiegel.de).

⁷² K. Frymark, *Lęk przed zmianą. Społeczne koszty Zeitenwende* [w:] *W poszukiwaniu straconego czasu. Niemcy w erze Zeitenwende*, op. cit.

⁷³ *Moskau und Russland*, Miasto Lipsk, [leipzig.de](https://www.leipzig.de).

Sympatię do Moskwy we wschodnich landach wzmacnia także relatywnie duża diaspora rosyjska (m.in. biorąca udział w demonstracjach przeciwko wspomaganii Ukrainy). W Lipsku i Dreźnie żyje łącznie ok. 7 tys. obywateli FR – ponad 40% wszystkich zamieszkujących Saksonię. Stąd przez szereg lat oba te miasta przykładały ogromną wagę do zacieśniania więzi z Rosją. W przypadku Drezna wyraz tego stanowi m.in. partnerstwo z Petersburgiem (od 1961 r.), kontynuowane pomimo wojny⁷⁴. Z kolei Lipsk odwołuje się do wielowiekowych tradycji współpracy (np. do funkcjonującego do dziś, a założonego w 1783 r. Konsulatu Generalnego). Do ostatnich dużych inicjatyw tego miasta należy powołanie w marcu 2020 r. grupy projektowej ds. pogłębienia relacji z FR. W jej spotkaniu inauguracyjnym uczestniczyło ok. 40 stowarzyszeń z dziedzin edukacji, kultury, nauki, biznesu i polityki.

Osobny rozdział historii saksońsko-rosyjskiej tworzą związki Drezna z Putinem. W latach 1985–1990 stacjonował on tam jako oficer KGB i awansował od majora do podpułkownika. Jego zadania obejmowały współpracę ze Stasi, ochronę instalacji wojskowych ZSRR, kontrwywiad i rekrutację informatorów. W późniejszym czasie kilkakrotnie wracał do landu na spotkania z jego kolejnymi premierami (regularnie miały również miejsce wizyty włodarzy Saksonii w Moskwie). W 2009 r. Putina odznaczono „Orderem Wdzięczności” („*Dankensorden*”) za zasługi dla wymiany kulturalnej⁷⁵. Podziw dla niego wyrażano też na manifestacjach ruchu PEGIDA (zob. rozdział II). Na marszach w Dreźnie niesiono zarówno flagi FR, jak i hasła nawiązujące do „historycznej przyjaźni” niemiecko-rosyjskiej⁷⁶. Jeden z najczęściej pojawiających się argumentów gloryfikujących Rosję dotyczył jej rzekomego konserwatyzmu światopoglądowego. Postawę tę propagują także członkowie ruchu – zwłaszcza w kontekście kryzysu migracyjnego z lat 2015–2016. Politycznie na prorosyjskich sympatiach w landzie korzystają zwykle AfD i BSW.

5. Wpływ na politykę federalną

W niemieckim systemie politycznym kraje związkowe nie oddziałują bezpośrednio na kształt polityki zagranicznej na szczeblu centralnym. To kanclerz kieruje bieżącą aktywnością w tym obszarze i wraz z rządem ustala jej priority. Można zauważyć próby współformowania debaty na ten temat przez

⁷⁴ Ponad jedna trzecia z około setki niemieckich miast zerwała lub zawiesiła partnerstwa z rosyjskimi odpowiednikami – zob. S. Haas, Ch. Eckstein, R. Shaw, *Deutsche und russische Städte waren jahrzehntelang Partner – jetzt kehrt der Kalte Krieg zurück*, NZZ, 9.04.2022, nzz.ch.

⁷⁵ Zob. A. Moritz, *Putins Zeit als KGB-Offizier in der DDR*, Deutschlandfunk, 20.12.2022, deutschlandfunk.de.

⁷⁶ M. Pilz, *Die verstörende Liebe der Sachsen zu Putin*, Welt, 26.02.2016, welt.de.

poszczególne – z reguły największe – landy. Takie ambicje przejawia też Saksonia, szczególnie w ramach stosunków z Polską i Rosją. W pierwszym przypadku mowa m.in. o zainicjowanej wspólnie z Brandenburgią rezolucji w Bundesracie dotyczącej rozszerzenia współpracy z Warszawą. Działania Drezna miały również istotne znaczenie w trakcie pandemii COVID-19 – jego pomysły postępowania przy granicy z RP (np. dopłaty do zakwaterowania dla Polaków pracujących na stałe w RFN) były następnie powielane przez inne kraje związkowe. W odniesieniu do FR jako jaskrawy przykład przejmowania przez Saksonię inicjatywy w polityce zagranicznej można podać nawoływanie przedstawicieli tamtejszych władz do ograniczenia sankcji gospodarczych przeciwko Kremlowi czy rozpoczęcia naprawy Nord Streamu 2.

Novum stanowi próba wywarcia z pozycji landowej nacisku na politykę federalną w negocjacjach o powyborczych sojuszach. Takie żądania wysuwał podczas kampanii w 2024 r. BSW. Polegały one na tym, że rząd krajowy miał się zobowiązać, że w przyszłej umowie koalicyjnej znajdzie się wezwanie do zaprzestania udzielania pomocy militarnej Ukrainie przez Berlin. Partia Wagenknecht domaga się ponadto wykorzystania komisji spraw zagranicznych Bundesratu do wnoszenia na forum tej izby rezolucji ograniczających pomoc Kijowowi i zakazujących stacjonowania amerykańskiej broni defensywnej we wschodnich krajach związkowych. Dodatkowo jednym z postulatów wyborczych ugrupowania było przeprowadzenie ogólnoniemieckiego referendum w sprawie rozmieszczenia amerykańskich rakiet⁷⁷. Ustawa Zasadnicza RFN nie przewiduje instytucji referendum federalnego (poza przypadkiem wprowadzania nowego podziału administracyjnego), natomiast landy nie mogą organizować ich m.in. w kwestiach obronnych. Pomimo to wykorzystanie sloganów głoszących uzależnienie wejścia do koalicji od wdrożenia konkretnych rozwiązań w polityce zagranicznej przyniosło sukces i BSW otrzymał w Saksonii 12-procentowe poparcie.

⁷⁷ M. Maier, *BSW: Das sind unsere Forderungen, wir werden keinen Kotau machen*, Berliner Zeitung, 7.09.2024, berliner-zeitung.de.

VI. WYZWANIA ROZWOJOWE

1. Deficyt pracowników

Niedobór siły roboczej to największe wyzwanie, przed którym stoi Drezno. Problem ten nie dotyczy wyłącznie wschodnich landów – ma charakter ogólnoniemiecki. Tylko w Saksonii do 2035 r. zabraknie ponad 400 tys. pracowników (w 2024 r. istniało tam ponad 36 tys. wakatów)⁷⁸. Podobnie jak inne wschodnie kraje związkowe przez ponad 30 lat była ona obszarem, z którego się emigrowało. Ze względu na odpływ obywateli – zwłaszcza młodych – i spadek wskaźnika urodzeń jej populacja skurczyła się w tym okresie o 14%, do czterech milionów. Co gorsza, podczas gdy osoby w wieku produkcyjnym wyjeżdżały i znajdowały pracę na zachodzie państwa, seniorów przybywało – obecnie 26,8% Saksończyków to emeryci. Liczba mieszkańców landu w wieku powyżej 80 lat wzrosła zaś od czasu zjednoczenia Niemiec o 87,8%.

Jedną z metod mających zażegnać kryzys polega na przyciąganiu obcokrajowców na uczelnie i rynek pracy. Już dziś ponad 30% studentów Uniwersytetu Technicznego w Chemnitz pochodzi z zagranicy, a podobna sytuacja panuje na kierunkach technicznych i informatycznych innych wschodnioniemieckich uniwersytetów. Cudzoziemców jest proporcjonalnie więcej niż w szkołach wyższych w zachodnich landach (wpływają na to m.in. niższe koszty utrzymania i większe możliwości znalezienia mieszkania). Taki stan rzeczy stanowi szansę dla firm poszukujących wykwalifikowanej siły roboczej bezpośrednio tam. Od 2006 r. na samym Uniwersytecie Technicznym w Chemnitz powstało ponad 500 start-upów⁷⁹.

Aby nadal zwiększać liczbę studentów z zagranicy, Drezno rozwija globalne sieci edukacyjne, otwierając biura w strategicznie ważnych dla siebie regionach świata. Centra te przyspieszają postępowania administracyjne oraz promują miejscowe uczelnie. Jeden z ważniejszych ośrodków tego typu funkcjonuje na Tajwanie. Koncentruje się on na przyciąganiu specjalistów z branży mikroelektroniki – współpracuje z podmiotami planującymi budowę fabryki chipów w Saksonii, np. TSMC. Podobne inicjatywy są realizowane w Indiach i Uzbekistanie⁸⁰.

⁷⁸ R. Hartmann, *Wie Sachsen mit dem Fachkräftemangel umgeht*, MDR, 11.07.2023, mdr.de.

⁷⁹ F. Rohmann, T. Schildbach, *Welche Nachteile es im Osten von Deutschland gibt*, MDR, 9.12.2023, mdr.de.

⁸⁰ *Sachsen will internationale Suche für Fachkräfte forcieren*, Zeit Online, 22.12.2023, zeit.de.

Oprócz studentów rząd kraju związkowego stara się pozyskać fachowców. W 2023 r. rozpoczęto międzynarodową kampanię rekrutacyjną w Wietnamie, państwach Azji Centralnej, Brazylii, Egipcie czy Indiach. Rok wcześniej w Chemnitz otwarto specjalistyczne centrum zabezpieczenia wykwalifikowanej siły roboczej i dobrej pracy (ZEFAS), mające służyć jako główny punkt kontaktowy dla małych i średnich przedsiębiorstw z landu, które aktywnie poszukują pracowników poza granicami RFN. Ponadto w 2019 r. władze przygotowały strategię pozyskiwania obcokrajowców do pracy (zob. ramka poniżej), a w 2023 r. przyjęły z lokalnymi biznesmenami pakt wskazujący wspólne cele i sposoby przyciągania zagranicznej siły roboczej⁸¹.

Strategia pozyskiwania pracowników do 2030 roku⁸²

W stworzonej przez landowe Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Transportu strategii dotyczącej pozyskiwania pracowników (Fachkräftestrategie 2030) z 2019 r. postawiono diagnozę, że liczba Saksończyków w wieku produkcyjnym będzie się radykalnie zmniejszać. Trudności z rekrutacją już obecnie ma ponad 40% tamtejszych firm, zwłaszcza tych zajmujących się ochroną zdrowia, opieką społeczną, budownictwem oraz IT. W dokumencie zawarto liczne propozycje ukierunkowane na aktywizację zawodową mieszkańców, zachęcanie do przybywania Niemców z innych landów oraz Polaków i Czechów, jak również zdobywanie pracowników spoza UE. Za ważny cel uznano ograniczenie odpływu siły roboczej z regionu. Kluczowe działania obejmują m.in. promowanie ciągłego kształcenia i adaptacji do zmieniających się warunków, szczególnie w kontekście cyfryzacji i globalizacji. Strategia podkreśla też potrzebę tworzenia atrakcyjnych warunków pracy, m.in. poprzez wprowadzanie elastycznych jej godzin, zapewnianie możliwości pogodzenia życia prywatnego z zawodowym (np. w ramach czterodniowego tygodnia pracy) czy systemy wsparcia dla zatrudnionych z różnych środowisk kulturowych. Plan zwraca uwagę na konieczność rozwijania kwalifikacji pracowników, m.in. przez wzmacnianie systemów kształcenia zawodowego i programów przekwalifikowania. Za kolejne istotne posunięcie uznano rekrutację talentów zarówno rodzimych, jak i z zagranicy – realizowaną przy wykorzystaniu kampanii promocyjnych i współpracy międzynarodowej nastawionych na przedstawianie Saksonii jako atrakcyjnego miejsca do życia i pracy.

⁸¹ *Sachsen verabschiedet Pakt zur Gewinnung internationaler Fachkräfte*, Urząd rzecznika rządu Saksonii, 19.04.2023, medienservice.sachsen.de.

⁸² *Heimat für Fachkräfte – Fachkräftestrategie 2030 für den Freistaat Sachsen*, Saksońskie Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Transportu, 31.05.2019, publikationen.sachsen.de.

2. Utrzymać sukces edukacyjny

Do specyficznych cech systemu nauczania RFN należy jego decentralizacja. To w kompetencjach landów znajdują się szkoły, określenie ich rodzajów, wypracowanie programów czy nawet ustalenie wieku przystąpienia do matury. Saksonię wyróżnia wysoka jakość kształcenia – od lat zajmuje ona czołowe lokaty w niemieckim rankingu edukacyjnym, a w 2023 r. ponownie uplasowała się na pierwszym miejscu wśród wszystkich 16 krajów związkowych⁸³.

Do fundamentów saksońskiego szkolnictwa, które gwarantują mu wysoki poziom, należą:

- stabilność systemu i priorytet edukacji w polityce landu – ustawę regulującą kwestie w zakresie oświaty przyjęto w 1991 r., a zasadniczo zmieniono ją dopiero w 2017 r. Na ciągłość i przewidywalność nauczania wpływa też brak rewolucji w resorcie – od 1990 r. kieruje nim polityk chadecji;
- jakość kształcenia – świetne szkoły to jeden z najistotniejszych atutów Saksonii. Nacisk na wyniki w nauce i stawianie wysokich wymagań są jednym z jej wyróżników. W 2021 r. (najaktualniejsze dane porównawcze) czwartoklasiści zdobyli najwyższe w kraju wyniki w testach matematycznych i w czytaniu. Młodzi mieszkańcy landu osiągnęli również drugi najlepszy rezultat w zakresie rozumienia tekstu słuchanego;
- całodzienna oferta edukacyjna – w 2021 r. w Saksonii korzystało z niej 90% uczniów szkół podstawowych (średnia krajowa – 47%), 80% uczęszczających do szkół średnich (*Sekundarbereich I*; średnia krajowa – 48%) i 82% dzieci w wieku od trzech do sześciu lat (średnia krajowa – 47%). Zapewnianie młodziem całodzienną opiekę przez placówki tego typu to część dziedzictwa NRD – ich oferta była tam znacznie bardziej rozbudowana niż na zachodzie Niemiec;
- orientacja na badania – w 2021 r. saksońscy profesorowie uzyskali średnio 270 tys. euro w postaci funduszy zewnętrznych, czyli najwięcej w całej RFN (średnia krajowa – 161 tys. euro). Liczba naukowców na tamtejszych uczelniach w przeliczeniu na PKB również jest najwyższa w Niemczech;

⁸³ W 2023 r. Saksonia po raz kolejny zajęła pierwsze miejsce w INSM-Bildungsmonitor, co świadczy o jej czołowej pozycji w systemie edukacyjnym RFN. Raport opracowany przez Instytut Niemieckiej Gospodarki (IW) na zlecenie Inicjatywy Nowej Społecznej Gospodarki Rynkowej (INSM) ocenia nauczanie w landach na podstawie 98 wskaźników w 13 obszarach działania. Zob. *Sachsen wieder Spitzenreiter*, Der INSM-Bildungsmonitor 2024, 3.09.2024, insm.de.

- studenci zagraniczni – land zajmuje pod względem ich liczebności trzecie miejsce w RFN. W 2021 r. odsetek obcokrajowców na tamtejszych uczelniach wyniósł 16% (średnia krajowa – 12%). Ponadto zajęcia z języków obcych miało aż 84% uczniów miejscowych szkół zawodowych, podczas gdy średnia krajowa wynosiła 37%.

Jedno z podstawowych wyzwań, znamienne jednak dla całego systemu niemieckiej edukacji, stanowi zbyt małe grono nauczycieli. Wskaźnik liczby dzieci przypadających na jednego opiekuna w saksońskich przedszkolach wynosi 8,7 (średnia krajowa to 5,6). Podobnie sytuacja wygląda w pozostałych rodzajach placówek. Jako zasadniczy problem wskazuje się również niski poziom cyfryzacji. Rozwój szkolnictwa w landzie ma zagwarantować realizacja strategii zaprezentowanej w maju 2024 r. (zob. ramka poniżej)⁸⁴.

Strategia Saksonia jako kraj edukacji 2030

Dokument został opracowany przez resort edukacji (SMK) we współpracy z Landowym Urzędem ds. Szkół i Edukacji (LaSuB). Proces jego tworzenia obejmował konsultacje publiczne, w których uczestniczyło 80 ekspertów, w tym naukowcy, nauczyciele, przedstawiciele rad rodziców, uczniowie oraz lokalni politycy. Rozmowy odbywały się na pięciu regionalnych forach dotyczących kształcenia – w Budziszynie, Chemnitz, Dreźnie, Lipsku i Zwickau. Strategię podzielono na cztery główne obszary, w których wyznaczono 16 kluczowych celów i 64 konkretne działania do wykonania do 2030 r.

Główne elementy

Nauka:

- **rozwój nauczania zintegrowanego** – wprowadzenie dodatkowego nauczania zintegrowanego (połączenie zagadnień z różnych przedmiotów w toku jednej lekcji), ocenianego oraz uwzględnianego w raportach semestralnych i na świadectwach;
- **zrównoważony i zdrowy dzień szkolny** – wspieranie zdrowego stylu życia poprzez zapewnienie odpowiedniego czasu i liczby przerw, właściwej ilości ruchu i zbilansowanej diety;
- **orientacja zawodowa i praktyczna** – rozszerzenie programów pomagających w zdobyciu orientacji zawodowej, wspieranych przez

⁸⁴ [Wie sieht die Schule der Zukunft aus?](#), Saksońskie Ministerstwo Edukacji, bildungsland2030.sachsen.de.

regionalne sieci współpracy z przedsiębiorstwami i instytucjami społecznymi;

- **zróżnicowane nauczanie** – równoważenie faz indywidualnej i wspólnej nauki z uwzględnieniem różnorodnych potrzeb edukacyjnych uczniów;
- **nauczanie języków** – priorytet nauczania języka niemieckiego oraz – w drugiej kolejności – wspieranie wielojęzyczności;
- **nowe formy oceniania** – opracowanie alternatywnych form oceny i informacji zwrotnej, takich jak siatki kompetencji, oceny werbalne i rozmowy informacyjne;
- **elastyczność czasowa** – możliwość późniejszego rozpoczęcia zajęć (lekcje rozpoczynają się nie wcześniej niż o godz. 8) oraz elastyczne zarządzanie czasem nauki i przerwami;
- **kompetencje cyfrowe** – rozwój umiejętności cyfrowych uczniów oraz integracja nauki cyfrowej z tradycyjną;
- **wsparcie indywidualne** – personalizacja nauczania, wspomaganie uczniów z różnymi potrzebami edukacyjnymi, rozwój programów dla uzdolnionych.

Zarządzanie:

- **autonomia** – większa niezależność szkół w zakresie ustalania programów nauczania i organizacji pracy;
- **lokalne budżety** – przyznanie szkołom dodatkowych indywidualnych środków na rozwój oferty edukacyjnej, co pozwoli zatrudnić personel zewnętrzny do wdrażania konkretnych programów.

Profesjonalizacja:

- **zespoły multiprofesjonalne** – wprowadzenie zespołów składających się z różnych ekspertów (nauczyciele, asystenci, pracownicy socjalni, specjaliści IT itd.), aby wspierać nauczycieli i odciążyć ich od zadań administracyjnych;
- **stałe doskonalenie zawodowe** – ciągłe kształcenie nauczycieli, w tym tworzenie e-campusów umożliwiających im uczestnictwo w szkoleniach online.

Infrastruktura:

- **zaplecze cyfrowe** – zapewnienie gigabitowej infrastruktury szerokopasmowej we wszystkich szkołach oraz rozwój strategii cyfrowej;
- **nowoczesne budynki szkolne** – budowa i modernizacja placówek zgodnie z najnowszymi standardami edukacyjnymi i środowiskowymi.

Główne punkty krytyki

Część związków zawodowych (m.in. GEW Sachsen) i stowarzyszeń rodziców (np. Landeselternrat) zaznaczały słabe strony dokumentu. Zarzucano mu zwłaszcza niepewność finansowania. Za kolejny newralgiczny problem uznano niedostateczne rozwiązanie kwestii kadrowych. Strategia nie określa jasno, jak ma zostać zrekrutowany dodatkowy personel, co jest niezbędne do realizacji wielu działań. Ponadto nie uwzględnia w wystarczającym stopniu różnic w możliwościach edukacyjnych szkół na obszarach miejskich i wiejskich.

VII. PERSPEKTYWY

Przez ostatnie 35 lat Saksonia zbudowała mocną podstawę dalszego rozwoju. Wykorzystała do tego doświadczenia przemysłowe, inwestowała w edukację i stworzyła strategię transformacji sektora węglowego. Pomimo głębokich obaw społecznych o koszt kolejnych po 1989 r. reform obecnej sytuacji nie można porównywać do tej z początku lat 90. i masowego zamykania przedsiębiorstw. Różni je przede wszystkim to, że dziś Niemcy nie mierzą się z wysokim bezrobociem. Również perspektywy – związane z inwestycjami w OZE i nowoczesne technologie – napawają większym optymizmem niż w poprzednich dekadach.

Land będzie musiał zmagać się z utrzymaniem spójności między dominującymi obszarami wiejskimi a nielicznymi dużymi miastami. Kluczową rolę w tym procesie odegrają średnie ośrodki, takie jak Zwickau, Plauen, Görlitz czy Budziszyn. Szanse dla nich na rozkwit gospodarczy oraz utrzymanie dostępu do usług publicznych wysokiej jakości będą coraz bardziej zależały od napływu obcokrajowców, w tym pochodzących z państw sąsiednich. Może to prowadzić do tarć w stosunkach polsko-saksońskich – rywalizacja o pracowników wyrośnie tu na jedno z ważniejszych zagadnień.

W najbliższych latach nie uciśnie debata o skutkach zjednoczenia Niemiec⁸⁵. Do jej głównych aktorów – ze względu na znaczenie uniwersyteckie i poczucie wywalczenia wolności po 1989 r. – należeć będzie właśnie Saksonia. W dyskusję tę wpisuje się przykładowo książka Dirka Oschmanna, literaturoznawcy na Uniwersytecie w Lipsku, pt. *Jak niemiecki Zachód wymyślił swój Wschód*. Autor skrytykował w niej postrzeganie mieszkańców byłej NRD przez rodaków z zachodu jako obywateli drugiej kategorii. Zwrócił też uwagę, że landy zachodnie traktuje się jako „normalne”, a na wschód patrzy się wyłącznie jako ich dodatkowy kontekst lub aberrację⁸⁶. Pewną zmianę dyskursu przyniesie naturalna wymiana pokoleniowa, choć nie zblizni ona wszystkich ran społeczeństwa. Bardzo istotne będą również wyniki wyborów i sama polityka. Ewentualny udział AfD w sprawowaniu władzy stanie się przełomem, którego konsekwencje będą miały ogromny wpływ na przyszłość Saksonii i całych Niemiec.

⁸⁵ A. Kwiatkowska, *Między nami dobrze jest, do ataku, zabić, zjeść! Wschód i zachód Niemiec są wciąż mocno podzielone*, Tygodnik Powszechny, 30.09.2023, tygodnikpowszechny.pl.

⁸⁶ W ostatnich latach debatę współkształtowały m.in. następujące pozycje: S. Mau, *Lütten Klein*, Berlin 2019; idem, *Ungleich vereint: Warum der Osten anders bleibt*, NDR Sachbuchpreis, 2024; D. Oschmann, *Der Osten: eine westdeutsche Erfindung*, Berlin 2023; I.-S. Kowalczyk, *Freiheitsschock: Eine andere Geschichte Ostdeutschlands von 1989 bis heute*, München 2024; K. Hoyer, *Diesseits der Mauer: Eine neue Geschichte der DDR 1949–1990*, Hamburg 2023.